

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra Blízkého východu

Bakalářská práce

Adéla Weislová

Obraz Jeruzaléma v moderní arabské románové tvorbě

Representations of Jerusalem in the Modern Arabic Novel

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce Františku Ondrášovi, za jeho cenné rady, pomoc a podporu, které mi poskytl nejen při psaní této práce, ale i v průběhu celého studia.

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 30. 7. 2021

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá vyobrazením Jeruzaléma v moderní arabské literatuře. Obraz města zkoumá ve dvou konkrétních dílech od dvou palestinských autorů, Džabrā Ibrahīma Džabry a Mḥmūda Šuqajra. Snaží se identifikovat a popsat témata, která se v literárních textech vyskytují ve spojení s obrazem městského prostoru Jeruzaléma. K rozboru témat je využito metody tematické analýzy a teoretických východisek literární teorie poetiky míst.

Klíčová slova: moderní arabská literatura, Jeruzalém, poetika místa, náboženská symbolika

Abstract

This thesis deals with representations of Jerusalem in modern Arabic literature. It examines picture of the city in two specific pieces of literature from two Palestinian authors, Džabrā Ibrahīm Džabrā and Maḥmūd Šuqajr. It tries to identify and describe themes which are to be found and associated with representation of the city space of Jerusalem. The thesis uses method of thematic analysis and theoretical basis of literary theory of poetics of place.

Key words: Modern Arabic Literature, Jerusalem, Poetics of the Place, Religious Symbols

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Poetika místa a prostoru v literatuře	9
2.1. Poetika, místo a prostor	9
2.2. Historie poetiky místa a prostoru.....	11
2.3. Poetika místa.....	12
3. Město.....	15
3.1. Město, místo války i místo kultury	16
3.2. Centrum a periferie	17
3.3. Text města a městský text.....	18
4. Jeruzalém v palestinské literatuře	20
5. Analýza textů	24
5.1. Krajina města	25
5.2. Místo kultury, místo konfliktu.....	27
5.3. Náboženská symbolika	29
5.4. Město jako postava	32
5.5. Autorův osobní vztah k městu	35
6. Závěr	38
7. Bibliografie	42
7.1. Prameny	42
7.2. Sekundární literatura.....	42

1. Úvod

Jeruzalém je město nespočtu tváří a mnoha vrstev. Jedná se o jedno z nejstarších měst, které se stalo posvátným místem tří velkých monoteistických náboženství: judaismu, křesťanství a islámu. I to je důvodem, proč se v průběhu dějin ocitlo v centru sporu mnoha národů. A jinak tomu není ani dnes. Nehledě na to, jestli se o městě debatuje v kontextu politickém, společenském, náboženském nebo jiném, málokdy se tyto debaty obejdou bez emocí a vášní. Stejně tak se jeví samo město, když ho navštívíme, působí jako místo překypující intenzivními pocity. Návštěvník zůstane ohromen mísícími se kulturami, náboženstvími a prolínáním modernity s historií.¹

Rozhodla jsem se věnovat svou bakalářskou práci právě obrazu tohoto pozoruhodného města. Zabývá se vyobrazením Jeruzaléma v moderní arabské literatuře. Cílem této práce je zmapovat obraz Jeruzaléma ve dvou dílech moderní arabské literatury a podrobněji rozebrat témata, která se v dílech objevují při zobrazování města. Pod pojmem téma v literárním slova smyslu rozumíme, rovinu zobrazení skutečnosti, která se skládá z postav, vypravěče, děje a vnějšího světa, a je zakotvená v souslednosti významových elementů jazyka.² Témata se mohou objevovat v nejrůznějších modifikacích a podrobná práce s nimi nám může o díle ledacos prozradit. To, jak nám je autor předkládá, nám o něm může mnohé napovědět (jeho společenské a politické postoje, jeho emoce...) K rozboru témat bude použita metoda tematické analýzy, jedná se o kvalitativní metodu výzkumu, která se zabývá zkoumáním témat v celé jejich šíři, ve vztahu k autorovi, k reálnému světu a ke čtenáři.³

Samotné analýze vybraných děl předchází teoretická část, která se zaměřuje nejdříve na poetiku prostoru a míst obecně. Ty vznikají uvnitř literární tematologie, což je badatelský postup, který se zabývá zkoumáním tematických souvislostí v literaturách různých dob a náboženství.⁴ Když se v rámci tohoto postupu, začnou jako jedny ze zkoumaných témat objevovat prostor a čas, je to počátek zaměření se na poetiku prostoru a míst. V českém prostředí se těmto tématům věnuje především literární teoretička Daniela Hodrová, která se

¹ viz. např. Levine, Lee I. (ed.), *Jerusalem: Its Sanctity and Centrality to Judaism, Christianity, and Islam*, New York: Continuum, 1999, ISBN 978-08-26410-24-5. Peters, Francis E., *Jerusalem: The Holy City in the Eyes of Chroniclers, Visitors, Pilgrims, and Prophets from the days of Abraham to the Beginnings of Modern Times*, New Jersey: Princeton University Press, 1995, ISBN 978-06-91607-47-4.

² Josef Peterka, „Téma“, in *Slovník literární teorie*, Eva Šimůnková a kol., Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 377.

³ Pavel Bělíček, *Encyklopedie soustavné literární vědy 1: Literární teorie*, Praha: Urania, 2011, s. 303-311.)

⁴ Pavel Bělíček, „Tematologie“, in *Slovník literární teorie*, Eva Šimůnková a kol., Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 388.

poetikou zaobírá v několika svých pracích⁵, v nichž se zaměřuje na rozbor jednotlivých míst a jejich zobrazení a symboliku v literatuře. V úvodních kapitolách svých textů se věnuje i obecnému úvodu do poetiky míst, tyto kapitoly byly zdrojem pro proniknutí do problematiky týkající se pojetí a role místa v literatuře. Od poetiky míst se pak dostáváme k vyobrazení městského prostoru, s čím bývá obvykle v literatuře asociován, a jaké se s ním pojí charakteristiky. Na závěr teoretické části se pak soustředíme už konkrétně na obraz Jeruzaléma v palestinské literatuře,⁶ tomuto tématu se ve svých člancích⁷ věnuje Ahmad Harb, palestinský spisovatel a profesor literatury. Jeho texty otvírají velké množství tematických okruhů spojených s městem, autor se nezaměřuje jen jedním směrem a prezentuje nám obecný přehled vyobrazení Jeruzaléma v palestinské literatuře, stejně jako jeho konkrétní příklady. Předkládá nám jednotlivá témata a způsoby popisu města, svá teoretická východiska pak aplikuje na několik jím vybraných literárních textů. Všechny tyto teoretické podklady jsou pak využity při samotné analýze zvolených textů (*Hunters in a Narrow Street* a *Qālat lanā al-Quds*).

Na úvod ještě několik slov k výběru analyzovaných děl. Cesta ke konkrétním textům nebyla jednoduchá. Zpočátku bylo obtížné se rozhodnout, které tituly do této práce zahrnout, a celý proces se pak ještě zkomplikoval vypuknutím pandemie nemoci covid-19, kvůli které se značně omezil mezilidský kontakt a po dlouhou dobu byly uzavřeny téměř všechny instituce včetně knihoven. S laskavou pomocí docenta Františka Ondráše se podařilo sehnat dílo Maḥmūda Šuqajra *Qālat lanā al-Quds*. Při hledání druhého textu, který by se mohl stát předmětem analýzy, pak bylo možné použít pouze online zdroje, skrze ty se podařilo získat druhé dílo *Hunters in a Narrow Street*, také palestinského autora Džabrā Ibrahīma Džabry. Text je v angličtině, což je jazyk, ve kterém bylo dílo napsáno a posléze vydáno, až později bylo přeloženo i do arabštiny. Tato situace tak nabízí možnost práce se dvěma texty arabských autorů v odlišných jazycích, kdy ani jeden z nich není překladem, je tedy možné se zaměřit na odlišné zkoumání poetiky v obou těchto jazycích.

⁵ Daniela Hodrová, *Místa s tajemstvím: kapitoly z literární topologie*, Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1994. Daniela Hodrová a kol., *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*, Praha: H&H, 1997.

⁶ Tímto tématem se zabývá mnoho autorů a je mu věnováno mnoho prací viz. např. Grindea, Miron (ed.), *Jerusalem: The Holy City in Literature*, Londýn: Kahn & Averill Publishers, 1981, ISBN 978-09-00707-65-0. Muwasssi, Faroug, *Jerusalem in the Modern Palestinian Poetry*, Nazareth: Mawaqif Publications, 1996. Hamzah, Hussain, „The Image of Jerusalem in Maḥmūd Darwīsh's Poetry“, *Global Journal of Arts Humanities and Social Sciences*, 3.6. (2015): 66-76.

⁷ Ahmad Harb, „Representations of Jerusalem in the Modern Palestinian Novel“, *Arab Studies Quarterly* 26.3. (2004): 1-23. Ahmad Harb, „The Image of Jerusalem in Modern Palestinian Literature: A Preliminary Study“, *Arcadia – International Journal for Literary Studies*, 38.1. (2008): 2-22.

Poznámka k přepisu arabského jazyka

K přepisu arabských jmen, názvů a citací přímo z arabského textu je využito zjednodušeného vědeckého přepisu do latinky, s využitím specifík české abecedy a diakritiky. Při citování arabského textu bylo využito transkripce, a ne původního znění arabského textu, z důvodu snazšího formátování textu. Pro přepis hamzy a ‘ajn je využito těchto znaků ’ a ‘, hamza na začátku slov není přepisována a určité členy nejsou asimilovány. U tvarů, kde dochází ke spojení předložky nebo částice s určeným jménem nebo k připojování osobního zájmena apod., byla použita pravidla transkripce časopisu *Arabica*⁸, upravená dle výše zmíněné zjednodušeného vědeckého přepisu. Při práci s arabskými jmény, názvy a pojmy z anglického textu byla zachována jejich originální podoba.

⁸ „Instructions for Authors“, *Arabica*, 2019. Online dostupné z: https://brill.com/fileasset/downloads_products/Author_Instructions/ARAB.pdf

2. Poetika místa a prostoru v literatuře

2.1. Poetika, místo a prostor

Při zkoumání literatury můžeme uplatnit mnoho úhlů pohledu a literární díla rozebírat podle jednotlivých tematických okruhů dle naší libosti. Literární tematologie se prvně objevuje v komparativních studiích, které se zabývaly přejímáním témat a shodami v tématech u různých autorů. Tyto postupy vycházely ze srovnávací etnografie a z jejích studií o mýtech, legendách a pohádkách, které se zprvu opíraly o výzkum tématu.⁹ Jeho zkoumání se v evropském prostoru dá rozdělit na dva hlavní proudy. První vychází z ahistorického pojetí tématu a jeho zakotvení v mýtu nebo archetypu, v osobním mýtu nebo v narativní struktuře díla. Tam, kde je téma vnímáno jako filozofický koncept, vidíme tendence k jeho nadčasovému pojetí či k tomu pozorovat nadčasové proměny. Z tohoto postupu pomalu začíná vystupovat i druhá cesta. Ta se vydává jiným směrem, vychází z historického přístupu a téma zkoumá v rámci historické poetiky. V průběhu doby se pojetí tématu rozšiřovalo a zahrnovalo mnoho různých prvků: motiv, figuru, topos, slovní spojení, metaforu, syžet a filozofický koncept. Jedním z možných témat v literárních dílech se stává i prostor a čas. Vznikaly studie o prostoru v jednotlivých žánrech nebo o pojetí prostoru u různých autorů, obvykle se v nich uplatňuje historický aspekt a na základě těchto textů se začíná uvnitř oboru tematologie objevovat „poetika prostoru“ nebo „poetika místa“.¹⁰

Než se zaměříme na vlastní poetiku prostoru a místa v literárních dílech, podíváme se na oba pojmy samostatně. Co je to vlastně poetika? Pro to, abychom našli odpověď na tuto otázku, je třeba se nejdříve širěji podívat na literární vědu, jak píše Tzvetan Todorov ve své *Poetice prózy*. Musíme rozlišovat dvě hlediska. Interpretaci, která se definuje svým cílem, a tím je nalezení smyslu literárního díla. Nacházíme jistý rozpor v tom, že ideálem je objektivně pojmenovat smysl, ale je možné vždy postihnout jen jeho část, protože vždy je zde zatížení psychologickými a historickými nahodilostmi. Pokud by se podařilo interpretovat dílo pro ně samotné a skrze ně samotné, vytvořili bychom pouze opakování díla samotného. Druhý z přístupů můžeme zasadit do širšího rámce vědy. Cílem v tomto případě není poznat smysl jednotlivého díla, ale stanovení obecných zákonů, kterých je text produktem. Text může být zkoumán z mnoha pohledů: sociologického, psychologického, etnologického apod. Všechny

⁹ Daniela Hodrová a kol., *Poetika míst*, Praha: H&H, 1997, s. 6.

¹⁰ Tamtéž s. 12-13.

tyto úhly pohledu popírají autonomii literárního díla a vnímají ho pouze jako projev společnosti, psychiky.¹¹

Poetika se liší od obou těchto přístupů. Na rozdíl od interpretace se nesnaží najít smysl díla, ale snaží se poznat obecné zákony, které jsou přítomny u zrodu každého díla, ale zároveň se liší i od vědy, protože nehledá tyto zákony vně, ale hledá je uvnitř literatury samotné. Předmětem zkoumání není dílo samotné, ale vlastnosti specifického diskurzu, tímto diskurzem je diskurz literární. Poetika spatřuje v každém díle manifestaci obecné struktury a konkrétní text je jen jednou z jejích možných realizací. Předmětem zkoumání poetiky jakožto vědy už tedy není literatura jako taková, ve smyslu konkrétních literárních děl, ale zabývá se možnostmi literatury. Poetika se zajímá o to, co dělá literaturu literaturou, jaká je ta abstraktní vlastnost, která vytváří literárnost.¹² Jak dále píše Tzvetan Todorov: „Cílem takového výzkumu už není vyslovit určitou parafrázi nebo shrnující resumé konkrétního díla, ale navrhnout teorii struktury a funkce literárního diskursu, teorii, která by podávala přehled literární *possibiliti*, na jehož pozadí by se stávající literární díla jevila jako zvláštní, již uskutečněné případy. [...] Jednotlivý literární text je v této perspektivě pouhou instancí, která umožňuje popsat vlastnosti literatury.“¹³

Dalšími pojmy, na které je třeba se zaměřit, jsou prostor a místo a zejména pak skutečnost, jak se od sebe vzájemně odlišují. Podle *Slovníku geografie*,¹⁴ který ve svém textu *Kmitavá mozaika* cituje Joanna Derdowska, je prostor definován následovně: „...prostor je v obecnější geografické terminologii nadřazeným celkem, v němž se dají rozlišit takové složky, jako je lokace, místo či region.“¹⁵ Z toho vyplývá, že prostor je obecnější označení a místo je jeho součástí. Těmito dvěma pojmy se zabývá i věda zvaná humanistická geografie, která propojuje geografii s humanitními vědními disciplínami jako jsou filozofie, antropologie, religionistika atd. V rámci tohoto vědeckého směru jsou místo a prostor rozlišovány následovně: „Místo je zde viděno jako fragment, který je v prostoru subjektivně definován, který je existenciální a individuální. Ve srovnání s ním je prostor abstraktním univerzálním jevem, předmětem vědeckých, fyzikálních zákonů.“¹⁶ Samozřejmě existuje i mnoho dalších rozlišení těchto pojmů, ale většina z nich se v hlavních rysech podobá.

¹¹ Tzvetan Todorov, *Poetika prózy*, Praha: Triáda, 2000, s. 11-15.

¹² Tamtéž s. 11-15.

¹³ Tamtéž s. 15.

¹⁴ R. J. Johnston, Derek Gregory, Geraldine Pratt a Michael Watts (eds.), *The Dictionary of Human Geography*, Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd., 2001.

¹⁵ Joanna Derdowska, *Kmitavá mozaika*, Příbram: Pistorius & Olšanská, 2011, s. 49.

¹⁶ Tamtéž s. 50.

V českém prostředí se těmito pojmy zabývá Daniela Hodrová, která se drží rozdělení vycházejícího právě z humanistické geografie a fenomenologické tradice. Proto používá pro popisování zásadních jevů v literárních dílech pojem místo, a ne prostor. Termín prostor považuje za „příliš propojený s materiální významovou rovinou, že je příliš zakořeněný v racionalistickém způsobu uvažování a chce vzbuzovat asociace své neměnnosti, trvalosti a nezávislosti na subjektu.“¹⁷

2.2. Historie poetiky místa a prostoru

V předešlých odstavcích je hrubě vymezeno, co si představit pod jednotlivými pojmy: poetika, prostor a místo. V odstavcích následujících už se tedy zaměříme na poetiku prostoru a poetiku místa. Na počátku zkoumání poetiky místa nacházíme dva významné muže. Filozofa Gastona Bachelarda, který své dílo *Poetika prostoru* vydal v roce 1957 a z fenomenologického hlediska v něm nahlíží na něco, co nazývá „šťastným prostorem“.¹⁸ Zkoumá jednoduché obrazy tohoto prostoru a jeho cílem je určit hodnotu těchto lidmi milovaných prostorů. Co se skrývá za obrazy lidského domu? Co nám napoví malé uzavřené prostory jako zásuvky, skříně, truhly? Což jsou vlastně takové domy pro věci. K dalším bezpečným místům patří ulity a hnízda, kde nachází svůj domov živočichové.¹⁹ Jeho snahou však není zkoumat vyobrazení těchto míst v literatuře, i přestože ve svém díle si pomáhá některými básnickými obrazy. Jeho cílem, jak píše Daniela Hodrová, je „systematické psychoanalytické studium krajín našeho intimního života, nikoliv literatury.“²⁰ Jeho zkoumání se omezuje pouze na archetypální složku pojetí prostoru, ale opomíjí na tuto strukturu navršené literární vrstvy významů. Bachelardova *Poetika prostoru* významně rozšiřuje možnosti vnímání prostoru, ale pracuje pouze s archetypální složkou básnických obrazů míst, což je podle Daniely Hodrové jen hlubinnou složkou nebo podloží pro vršení dalších literárních tradic vyobrazování daného místa.²¹

Druhou významnou osobností stojící na počátku zkoumání poetiky prostoru je literární vědec Jurij Michajlovič Lotman, který v roce 1970 vydal knihu s názvem *Struktura uměleckého textu*,²² jejíž součástí je kapitola Problém uměleckého prostoru. Jeho kniha je

¹⁷ Joanna Derdowska, *Kmitavá mozaika*, Příbram: Pistorius & Olšanská, 2011, s. 50-51.

¹⁸ Daniela Hodrová a kol., *Poetika míst.*, Praha: H&H, 1997, s. 13.

¹⁹ Gaston Bachelard, *Poetika prostoru*, Praha: Malvern, 2009, s. 24-26.

²⁰ Daniela Hodrová a kol., *Poetika míst.*, Praha: H&H, 1997, s. 13.

²¹ Tamtéž s. 13.

²² *Struktura uměleckého textu* byla vydána ve slovenštině. Jurij M. Lotman, *Štruktúra uměleckého textu*, Bratislava: Tatran, 1990.

snahou o komplexní pojetí poetiky literárního díla a z toho tvoří jednu část i poetika prostoru, stejně jako poetika subjektu, poetika času, postav, syžetu apod. V části textu zabývající se poetikou prostoru pracuje s jeho strukturou, kterou vytváří pomocí opozic (malý x velký, nízký x vysoký, vpravo x vlevo apod.) Aplikuje obdobný postup jako při strukturalistické interpretaci mýtů, kdy pomocí vytvořených analogických opozic nacházíme základní strukturu.²³

2.3. Poetika místa

Pokud čteme literární text, tak ho vnímáme komplexně jako síť vztahů. Pokud si vybereme jeden konkrétní aspekt díla, kterým se zabýváme, není tomu proto, že ho považujeme za důležitější než ostatní, jen je v centru našeho zájmu. Víme, že není schopen fungovat sám o sobě a že je navázán na ostatní prvky literárního díla. V případě poetiky míst se do středu zájmu dostává literární prostor a místa, ale i přestože se na ně soustředíme, stále pracujeme i s postavami, žánrem, časem atd., protože všechny tyto aspekty jsou na sebe navázány a dílo funguje jen díky všem dohromady.²⁴

U každého autora je třeba jeho literární prostor vnímat individuálně, ale musíme mít na paměti, že vždy do určité míry závisí na době vzniku díla, uměleckém směru a žánru. Prostor je tedy autorův vlastní, ale bude se pohybovat v oblasti, kterou mu výše řečené vymezuje. I u míst v literárních dílech můžeme sledovat, že jejich metaforický charakter²⁵ podléhá době a žánru. Jako příklad uvádí Daniela Hodrová v *Poetice míst*: „...například chaloupka – v klasické idyle topos vytržený z času a prostoru – začne v českém obrození fungovat jako časově aktuální symbol původní etnické a jazykové neporušenosti národa, jako „příbytek „staré české víry““ (viz kapitola Chaloupka – projekt idyly).²⁶ Metafory vrstvicí se jedna na druhou mohou vytvářet novodobé mýty a díky těmto procesům může docházet k posunům v pojetí určitých míst v literárních dílech.²⁷

Struktura těchto míst závisí na několika aspektech a na jejich vztazích a proporcích. Daniela Hodrová uvádí tyto: „1) kulisa, obraz a znak sociálně charakterizovaného prostředí; 2) ‚hrací plocha‘, případně ‚políčko ve hře‘; 3) metafora, metonymie, jako část či model

²³ Daniela Hodrová a kol., *Poetika míst*, Praha: H&H, 1997, s. 14.

²⁴ Daniela Hodrová, *Místa s tajemstvím*, Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1994, s. 5.

²⁵ „...místa jsou metaforami určitých stavů a způsobů vnímání, postojů ke světu a k bytí.“ (Daniela Hodrová a kol., *Poetika míst*, Praha: H&H, 1997, s. 15.)

²⁶ Tamtéž s. 15.

²⁷ Tamtéž s. 15.

mytologicky pojatého prostoru“.²⁸ Místa obvykle v různé míře zahrnují všechny aspekty a tato míra se právě mění v závislosti na době vzniku, žánru apod. V literárních dějinách jsme svědky neustálých změn významů míst, které pramení a stojí na stabilních předliterárních folklórních významech jednotlivých míst. S těmito změnami je spojen přesah literárních míst do reality, z níž literární místa vzešla. Vlivem mytologizace literárních míst se může změnit i vnímání míst reálných, v případě, že se jedná výhradně o pozitivní mýtus nazýváme proces sakralizací, v opačném případě profanizací.²⁹

Nejen v literatuře jsou místa rozlišována na sakrální/posvátná a světská/profánní. Toto rozdělení k nám proniká z mýtů a z mytologického vnímání prostoru, skrze křesťanský svět a v něm všudypřítomný dualismus až do různých moderních ideologií. Posvátná místa jsou ta, kde je prostor charakterizován citovým prožíváním, jsou to ostrůvky v každodenním světě, kterým jsme obklopeni. Na těchto místech osoby mohou prožít intenzivně vlastní bytí, mohou dojít spojení s božskými bytostmi, navazovat vztah s vesmírem. Tato místa jsou vždy výrazně odlišena nehledě na to, jestli se nachází uprostřed světského světa (chrám, kostel), nebo jsou mu vzdálená (posvátná hora, klášter). V literatuře může docházet ke změně statusu jednotlivých míst, ta, která dříve byla posvátná, se v nových literárních žánrech a se změnou doby mohou stát světskými a tento proces samozřejmě funguje i obráceně.³⁰ Daniela Hodrová uvádí tyto příklady sakralizace a profanizace: „Procesy profanizace starých posvátných míst (boření kostelů nebo jejich užití pro profánní účely) a sakralizace nových míst (uctívání rodišť a hrobek buditelů, vůdců), kterých jsme v dějinách neustále svědky, de facto rozkolísávají dualistický model, ačkoli se o něj tyto nové, ryze světské ideologie opírají.“³¹ V literárních dílech je obdobou sakrálního místa místo s tajemstvím a toto místo je více než místo všední nositelem paměti.³² Podstatou místa s tajemstvím je, že jím může být jakékoliv místo, vždy záleží na kontextu.³³

Dalším možným dělením míst je dělení na místa statická a dynamická. Tato místa se obvykle vyskytují v dílech současně. Povaha místa bývá spjata s povahou postav, které se na místě vyskytují. V dílech nacházíme neustále se opakující motiv cesty – někdy jasně patrný, jindy poměrně nenápadný a skrytý, může se jednat o cestu světskou či mimosvětskou, lineární

²⁸ Tamtéž s. 15.

²⁹ Daniela Hodrová a kol., *Poetika míst.*, Praha: H&H, 1997, s. 15-17.

³⁰ Daniela Hodrová, *Místa s tajemstvím*, Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1994, s. 5-6.

³¹ Tamtéž s. 6.

³² „Místo s tajemstvím si v sobě nese vzpomínky na všechny bytosti, které se na něm ocitly (jejich příběhy tvoří důležitou součást děje), a dokonce v sobě obsahuje různě explicitní informaci o podobných místech s tajemstvím v jiných literárních dílech“ (Daniela Hodrová a kol., *Poetika míst.*, Praha: H&H, 1997, s. 10.)

³³ Daniela Hodrová, *Místa s tajemstvím*, Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1994, s. 10-12.

nebo cestu s charakterem spirály. Avšak musíme vnímat, že pohyb i stabilita (připoutání postavy k určitému místu) jsou relativní a záleží na úhlu pohledu, ze kterého na ně pohlížíme.³⁴

Proto abychom se mohli zabývat poetikou míst, je zásadní nezapomínat, že místa jsou nositeli paměti. Podle Davida Bohma, jak píše Daniela Hodrová v *Poetice míst*, jsou v každém slově svinuty všechny jeho významy, kontext, všechna možná použití a my je postupně a jen některé z nich při použití odvíjíme. A stejně tak je to i s tématy a místy v literárních dílech, v každém z nich jsou zaznamenány (svinuty) všechny předchozí použití, všechny předchozí kontexty, významy. Proto při budování poetiky míst nepřilíš záleží na tom, která místa vybereme, naše možnosti jsou nepřeborné, podle Daniely Hodrové záleží na tom, „nakolik se podaří na těch několika vybraných postihnout onen obecný proces *literárního* ‚svinování‘ a ‚rozvíjení‘ témat a míst, respektive jejich významů a příběhů.“³⁵

³⁴ Daniela Hodrová a kol., *Poetika míst*, Praha: H&H, 1997, s. 18-19.

³⁵ Tamtéž s. 20.

3. Město

Pokud se chystáme zkoumat město, a to už z jakéhokoliv úhlu pohledu, je třeba si vymezit, co se pod tímto pojmem skrývá, co pod ním rozumíme. Existuje mnoho různých definic, co je považováno za město, můžeme brát v potaz kritéria geografická, sociologická a mnohá další. Jednu z klasických sociologických definic města nám předkládá Max Weber, který tvrdí, že město by mělo mít několik konkrétních míst, která plní vojenské a obchodní funkce. Podle M. Webera by se ve městě měla nacházet minimálně tato místa: opevnění, trh, soud. Mimo jiné by město také mělo mít alespoň částečně nezávislý zákon, složené formy sdružování a alespoň částečnou mocenskou nezávislost. Právě opevnění bylo zásadním prvkem, který vymezovalo město od jeho okolí. S postupem času se však tato vnější hranice smazávala a dnes je pro nás na některých místech absolutně nerozlišitelné, kde město začíná a kde končí, a to kvůli fenoménu aglomerací a rozlehlých předměstí.³⁶

Další z klasiků sociologie Émile Durkheim ztotožňuje město s krizí osobnosti a individuální psychiky. Město je prostor, ve kterém dochází k rychlým změnám a mizí předchozí tradiční prostředky kontroly a morální kódy předchozích podob společnosti a do popředí se dostává mechanická solidarita. Jedinec sice může čerpat svobodu pramenící z anonymity, ale tato svoboda má své patologické důsledky, které pramení z odcizení a rozkladu sociálního řádu. Tyhle stránky moderního města můžeme spojit s literární figurou města jako labyrintu.³⁷ „Tento symbol funguje jakožto ztělesnění zmíněných obav, stísněnosti a neklidu a také vyjadřuje touhu zavádět do tohoto prostoru řád rozmanitými architektonickými či urbanistickými způsoby.“³⁸

Posledním zmíněným badatelem je Georg Simmel, který popisuje město jako místo, které přispívá k vývoji intelektuálního života svých obyvatel. Střetávají se tu ideje a člověk je zde vystaven mnoha různým impulsům. Jako důsledek těchto intenzivních vjemů vnímá Georg Simmel snížení citlivosti a vnímavosti. Mezi obyvateli města se ztrácejí osobní vztahy a jsou mnohem náchylnější k odcizení. Rezervované chování může přerůst až v násilí nebo agresi. Ve městě chybí propojení na emocionální úrovni, které nacházíme v menších komunitách.³⁹

V předcházejících odstavcích jsme se podívali na několik badatelů, kteří definovali město na základě nejrůznějších kritérií. Někteří skrze fyzické, geografické a politické prvky, jiní

³⁶ Joanna Derdowska, *Kmitavá mozaika*, Příbram: Pistorius & Olšanská, 2011, s. 55-56.

³⁷ Tamtéž s. 56.

³⁸ Tamtéž s. 56-57.

³⁹ Tamtéž s. 58-59.

skrze pocity, které městský prostor vyvolává, a změny ve společnosti, které město způsobuje. V kapitolách následujících se zaměříme na vnímání města v literární topografii, kde má toto prostředí významné místo. Prostor velkoměsta nebo hlavního města bývá častým dějištěm románů moderní literatury. Jejich zobrazení v literárních textech se pohybuje na škále od naprosto nehybné a neměnné kulisy města po město, které se stává postavou samotného vyprávění.⁴⁰ Charakteristická je pro prostředí města jeho různorodost, jsou pro něj příznačné konflikty a nebezpečí (viz níže), zároveň je místem absolutní neomezenosti a svobody. Mnoho možností přináší i estetika moderního města, od historického středu s významnými památkami a úzkými uličkami, který se podobá labyrintu, po průmyslové zóny, moderní budovy a periferie.⁴¹ Pro tuto ambivalentnost a široké možnosti, které autorům nabízí, jsou velká města jedním z častých míst děje textů moderní literatury. Všechny tyto aspekty je třeba brát v potaz a musíme se zamyslet nad tím, jak sami autoři literárních textů, kterými se v následujících kapitolách budeme zabývat, vnímali své město a co považují za klíčové prvky. Abychom se mohli do problematiky města ponořit hlouběji, tak se v následujících odstavcích podíváme na město o něco konkrétněji – čeho všeho si můžeme všimnout při jeho popisu, jaké protiklady a charakteristiky v sobě může obsáhnout.

3.1. Město, místo války i místo kultury

Právě ambivalence města je jedním z aspektů, který ho dělá tak přitažlivým prostředím. Město je považováno za místo, kde se zrodila a kvete kultura. V evropském prostoru je tomu tak již od antiky, kdy začala první města vznikat. Byla považována za podnětné intelektuální prostředí, a tím pádem za místo, kde se mohla rozvíjet filozofie. Obdobně k městu přistupují i sociálně-filozofické směry z přelomu 19. a 20. století, které vidí hodnotu právě v různorodosti městského prostoru. Také proto se v této době stal život ve městě předmětem zájmu řady myslitelů, z nichž byli někteří zmíněni výše v části zabývající se různými definicemi města.⁴²

Druhým pólem, který je možné zaujmout k prostoru města, je považovat ho za zdroj negativních jevů. V některých teoriích je už samo založení města spojováno s aktem násilí, kdy v mnoha zakladatelských mýtech a legendách je čin, který vede k založení města vražda

⁴⁰ Daniela Hodrová rozvíjí obdobnou představu, kdy vystupování města v literatuře rozděluje na tři způsoby: „... 1) jako *objekt* (v průvodcích, knihách o městech, zčásti i v románu); 2) jako *prostředí* (převládající způsob v románu); 3) jako *postava* (v poezii i próze).“ Ve většině děl je nakombinováno více způsobů vyobrazování města. (Daniela Hodrová, *Místa s tajemstvím*, Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1994, s. 94.)

⁴¹ Zdeněk Hrbata, „Prostory místa a jejich konfigurace v literárním díle“ in *Na cestě ke smyslu*, Miroslav Červenka a kol., Praha: Torst, 2005, s. 401-405.

⁴² Joanna Derdowska, *Kmitavá mozaika*, Příbram: Pistorius & Olšanská, 2011, s. 74.

nebo vykonání oběti (naopak existují i pozitivní interpretace těchto činů, život oběti přechází do města, které v něm svým způsobem pokračuje).⁴³ I v dnešní době s sebou město nese mnohé negativní konotace. Městský prostor může znamenat velké ohrožení. Pokud se podíváme do dějin 20. století, jsou to právě města, kde dochází k politickým, vojenským a ideologickým útokům. I pokud nespojujeme město přímo s nebezpečím, mohou být zdůrazněny i další negativní jevy, ke kterým vede život v metropoli. Město bývá popisováno jako odcizený prostor, kde převažují pocity sklíčenosti, omezení individuální vůle, stísnění vyšší mocí, a to se projevuje i v uspořádání prostoru a sociálního života v něm.⁴⁴

Právě tato povaha města, kdy v sobě snoubí protikladné charakteristiky, je jedním z prvků, který ho činí přitažlivým. Zároveň funguje jako prostor naplněný násilím, pocitem ohrožení nebo samotou a odcizením, ale také jako prostor, kde dochází k podnětným diskuzím, prostor, který pulzuje myšlenkami, prostor, který je naplněn touhou poznávat a intelektuálně se rozvíjet.

3.2. Centrum a periferie

V průběhu času začíná město měnit svou podobu. Rozrůstá se za své kamenné hradby, které sloužily jako jeho ochrana a zároveň taky jako pevná hranice, kde město začíná a končí. Postupně ho začínají obalovat další a další nové městské část a vzniká periferie, kde se rozostřuje rozdíl mezi městem a venkovem.⁴⁵ Díky nové zástavbě vznikají ve městě nové dominanty. Město se tak tedy rozděluje na dvě odlišné části: střed, který se skládá ze změní křivolakých uliček, organicky se vzájemně proplétajících, které připomínají labyrint, a geometrickou periferii s pravoúhlou sítí ulic, kde je jedna ulice jako druhá a domy se také vzájemně podobají jeden druhému. Daniela Hodrová tyto dva druhy města nazývá městem „starým“, to je město s pamětí, a městem „novým“, které označuje jako město bez paměti.⁴⁶ Joanna Derdowska se přiklání tomu, že centrum a periferie mohou být vzájemně propojeny: „Prostory urbánní (Praha jako hlavní město) existují spolu s výraznými prvky venkova přítomnými intra muros⁴⁷ a právě toto souznění zjednodušuje jejich vzájemné poznání.“⁴⁸ Naopak Daniela Hodrová se k jejich propojení staví velmi kriticky: „...nové‘ město a nové, vesměs uniformní budovy spolu zpravidla téměř ,nekomunikují‘, celek a okraje města jsou od

⁴³ Joanna Derdowska, *Kmitavá mozaika*, Příbram: Pistorius & Olšanská, 2011, s. 75.

⁴⁴ Tamtéž s. 77.

⁴⁵ Daniela Hodrová, *Místa s tajemstvím*, Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1994, s. 100-101.

⁴⁶ Daniela Hodrová, *Citlivé město*, Praha: Akropolis, 2006, s. 219.

⁴⁷ uvnitř hradeb

⁴⁸ Joanna Derdowska, *Kmitavá mozaika*, Příbram: Pistorius & Olšanská, 2011, s. 110.

sebe ostře odděleny a odlišeny (propojení ‚starého‘ a ‚nového‘ města nezřídka funguje jen v rovině dopravy).“⁴⁹

Díky těmto prostorovým změnám, které v průběhu vývoje města nastaly, se nám naskýtá mnoho možností, kam a jak zasadit literární příběh. Tvář města se stává zase o něco více proměnlivou. V textech se objevuje celé spektrum přístupů k prostorům periferií. Od hodnocení negativních, kdy se rozšiřující město zmocňuje vesnické neposkvrněné a čisté krajiny, jako kdyby jí požíralo. Okraje města, které nejsou jasně definovatelné, jsou pak vnímány jako nebezpečný nebo alespoň nepříznivý prostor. Až k hodnocením, která jsou v celku pozitivní, kdy předměstí vyvolávají pocity nostalgie po vesnickém životě, jsou obrazem toho, jak se žilo dříve a sídliště se zase stávají zdrojem fascinace pro jejich nový, uniformní a naprosto anonymní způsob života.⁵⁰

3.3. Text města a městský text

Město samo o sobě může být čteno jako text, má svůj vlastní příběh. Část tohoto příběhu je tvořena architekturou a budovami, tato část textu města nám připadá neměnná, ale to je jen zdání, i architektura města se stále vyvíjí, nové budovy se staví a jiné jsou zase bourány. Daniela Hodrová píše ve své knize *Citlivé město* i o druhé části, o citové stránce města, o jeho vědomí a nevědomí a především o jeho niternosti, která je zásadní pro pochopení textu města.⁵¹

Text města je čten skrze chůzi, když chodec prochází městem, stává se z něj čtenář a učí se městu porozumět. Samozřejmě jiný zážitek má z chůze městem cizinec, pro kterého je město neznámé a jiné, může pak připomínat labyrint. Naopak pro místní obyvatele je město spíše souborem více textů, z nichž některé jsou známé, ty kde se pohybuje často, některým rozumí jen částečně a jiné mu připadají nové a cizí. Orientaci v textu města usnadňuje, když má jasně patrný střed, ke kterému se čtenář může vztahovat. Tento střed však není pro všechny obyvatele stejný, někdo může vnímat jako střed města historické centrum, pro jiného to mohou být modernější a světská místa (sídlo vlády, banka, obchodní dům).⁵² Při chůzi nevnímá čtenář jen vnější prostor kolem sebe, ale také právě niternou stránku města, jeho genia loci. Skrze tento jev k nám promlouvají dávno zapomenuté vrstvy města, na kterých byly navrženy další a další, a tak bylo dosaženo jeho současné podoby. Ovšem všechny vrstvy

⁴⁹ Daniela Hodrová, *Citlivé město*, Praha: Akropolis, 2006, s. 219.

⁵⁰ Joanna Derdowska, *Kmitavá mozaika*, Příbram: Pistorius & Olšanská, 2011, s. 107-108.

⁵¹ Daniela Hodrová, *Citlivé město*, Praha: Akropolis, 2006, s. 17.

⁵² Tamtéž s. 17-19.

předcházející tvoří dohromady jakési hlubinné město vystupující z naší vědomé paměti (tzn. znalostí o historii města) a naší paměti nevědomé. Tato dvě města, město hlubinné i reálné se pak vzájemně prostupují a společně vytváří text města.⁵³

Městský literární text vnímá Daniela Hodrová takto: „... jako útvar, který je psán ve městě a s městem jako tématem, prostředím nebo implicitním pozadím a který je městem ovlivněn ve své struktuře, stylu, pojetí prostoru a času.“⁵⁴ Městský text a text města spolu sdílí několik společných rysů, prvním z nich je „tekutost“, text literární se mění podle vnějšího kontextu, stejně tak se neustále mění i text města, můžeme ho číst v kontextu jiných měst, ale zároveň dochází ke změnám i ve městě samotném.⁵⁵ Pro čtení obou typů textů je zásadní proces poznávání, v literárním textu není nejdůležitějším momentem rozuzlení, ale splétání zápletky, mnohoznačnost a ambivalentnost příběhu. Podobně je tomu i s městem jako textem, není poznáváno jen skrze chůzi, ale i tím, že je žito, zápletky jeho příběhu je utvářena znovu a znovu a neustále se rozvíjí.⁵⁶

Je jasně patrné, že text města a městský text jsou úzce provázány. Samozřejmě se i vzájemně ovlivňují, literární texty se propisují do textů měst jako alegorické sochy na průčelích domů, jako ulice nesoucí jména známých spisovatelů nebo jako sochy, busty a pamětní tabule, které upozorňují na životy významných literárních osobností.⁵⁷ Stejně tak text města poznamenává literární texty. Skrze ty můžeme poznávat autorovo čtení jeho města, jaké je město vnější, ale i jaká je právě jeho niterná stránka. Neméně jsme pak ovlivněni i vlastním čtením města, které dává literárnímu textu pro každého čtenáře unikátní kontext a význam.

⁵³ Daniela Hodrová, *Citlivé město*, Praha: Akropolis, 2006, s. 30-31.

⁵⁴ Tamtéž s. 112.

⁵⁵ Tamtéž s. 22.

⁵⁶ Tamtéž s. 24.

⁵⁷ Tamtéž s. 26.

4. Jeruzalém v palestinské literatuře

Stejně jako situace Jeruzaléma je složitá a komplikovaná, tak je mnohvrstevnatý a různorodý jeho literární obraz. Vyobrazení Jeruzaléma můžeme sledovat v průběhu dějin a pozorovat, jak se v literatuře odráží jeho společenský a hlavně náboženský význam. Díky tomu, že je městem zásadním pro tři velká světová náboženství, tak jsou jeho literární obrazy velmi různorodé. Důležitým prvkem, který se do literárních děl promítá, je bezesporu i politická situace, která v případě tohoto města nebyla nikdy jednoduchá. Ta se výrazně podepisuje i na obrazu Jeruzaléma v moderní arabské literatuře, především pak palestinské.

Jeho obraz je v moderní palestinské literatuře napsané po roce 1948⁵⁸ v mnoha ohledech roztržštěný. Jednou z podob je město okupované, plné strachu ze ztráty domova, jindy je to město milované, které čeká na záchranu, zároveň je to město plné světla a posvátné. Všechny tyto aspekty se často snoubí a vyskytují zároveň, někdy jeden z nich dominantně vystupuje do popředí. Ahmad Harb upozorňuje ve své studii na fakt, že většina literárních textů zasazených do prostředí Jeruzaléma se odehrává ve Starém městě: „Více než 90 % palestinské literatury spojené s Jeruzalémem napsané po válce v roce 1967 se omezuje na hradbami obehnané Staré město; jeho zdi, uličky, schodiště, silnice, zastřešené a vonící tržiště, jeho chrámy, a zvláště pak na Skalní dóm a další náboženské a historické památky.“⁵⁹ To je do značné míry způsobeno politikou situací a absencí Palestinců v Západním Jeruzalémě po roce 1948. Jedním z mála, který reflektuje život v této čtvrti je Džabrā Ibrahīm Džabrā, který vyrůstal v této oblasti.⁶⁰ V tom, proč se autoři omezují jen na jednu část města spatřuje Ahmad Harb dva aspekty. Prvním z nich je přítomnost mnoha kulturních a historických lidských výtvarů, které dávají městu osobitý ráz a na jejichž estetiku může palestinský autor navázat a odkazovat se na ni. Jako druhý aspekt uvádí aspekt psychologický: „Avšak z psychologického

⁵⁸ Nakba (v českém překladu katastrofa) je arabské označení pro události spojené s arabsko-izraelskou válkou v roce 1948 (Izraelci nazývaná jako Válka za nezávislost). Důsledkem této války byl vznik židovského státu, ale nevznikl stát arabský, území původně vymezená pro palestinský stát byla připojena k Egyptu, Jordánsku nebo Izraeli. Dalším závažným důsledkem byl odchod velké části palestinské populace do exilu, z původního více než milionu Arabů žijících na území Palestiny v roce 1947, zbylo v roce 1949 na území Izraele 133 tisíc palestinských Arabů. Většina odešla na území okupovaná Egyptem (pásma Gazy) nebo Jordánskem (Západní břeh) nebo do uprchlických táborů v Libanonu, Jordánsku, Sýrii, Egyptě a Iráku. (Marek Čejka, *Izrael a Palestina: minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*, Brno: Barrister & Principal, 2015, s. 84.)

⁵⁹ „In over ninety percent of the Palestinian Jerusalem-related literature produced after 1967 war the locus is largely confined to the walled Old City; its walls, alleys, stairways, roads, roofed and smell-imbued, its domes, especially the Dome of the Rock and other religious and historical sites.“ (Ahmad Harb, „The Image of Jerusalem in Modern Palestinian Literature: A Preliminary Study“, *Arcadia – International Journal for Literary Studies*, 38.1. (2008): 2-22, s. 3.)

⁶⁰ Tamtéž s. 3-4.

hlediska vyjadřuje toto omezení se na určitý prostor hluboko zakořeněný strachy ze ztráty, obléhání a vysídlení, které charakterizují zkušenost palestinského autora a přehluší jeho představivost, jako kdyby byl hnán nevědomou silou pevně sevřít ‚srdce‘ města jako se dítě tiskne k matčinu prsu ze strachu z odloučení.⁶¹

Jedním z nejčastějších obrazů Jeruzaléma je, jak ho Ahmad Harb nazývá, „Ježíšův Jeruzalém“. Biblické vyprávění poskytuje autorům metaforický prostor pro zkoumání historie a osudů města a zároveň svých vlastních zkušeností s okupací. Často dochází k prolínání Jeruzaléma, jeho personifikovaným obrazem, a samotným Kristem. Pod povrchem těchto obrazů je jisté ztotožnění osudu palestinského lidu s osudem Ježíše Krista, který stejně jako oni je kanaánského původu a je pronásledován Hebrejci, předky dnešních židovských obyvatel Izraele. Ježíš je vnímán spíše jako národní hrdina, který ztělesňuje utrpení, které prožívali a prožívají Palestinci. Toto přijetí, přivlastnění si a vlastní interpretace postavy Ježíše Krista je jedním z obrazů, který ukazuje strach autorů ze ztráty tohoto města, které považují za srdce své země a národa, ať už kvůli válce nebo nucenému exilu. Jejich strach ze ztráty nemusí pramenit jen z politických a historických okolností, ale může být i jen vnitřně prožívanou existenciální krizí a strachem z jiného.⁶²

Každopádně tento strach ze ztráty je jedním z nejintenzivnějších pocitů, který se promítá do zobrazování města. V tom, jak autoři ukazují spojení svých postav a jejich města, vidí Ahmad Harb dva různé vzorce. V prvním z nich se hrdina nachází v srdci města,⁶³ ve druhém z nich se protagonista nachází na hradbách města v roli posla truchlícího nad troskami města a proklínající svůj osud a osud dalších Arabů. Nejen takto se do textů promítá rozpor mezi vnitřním a vnějším (srdcem/duší a tělem, centrem a periferií), kdy město uvnitř hradeb je srdcem a právě hradby, které ho obklopují, jsou tělem. Protagonisté textů jsou pak stíháni strachem, co když hradby (tělo) nebudou dost silné, aby ochránily město (duši), která je uvnitř. Dalším prvkem, který se projevuje v tomto vyobrazení ovlivněném strachem ze ztráty města, je skutečnost, že Jeruzalém je autory často vnímán jako metafora Palestiny a

⁶¹ Psychologically, however, this spatial confinement expresses the deeply embedded fears of loss, siege, and displacement that characterize the Palestinian writer's experience and override his imagination as if he is driven by a reactive unconscious force to hold the „heart“ of the city as a child clutching to his mother's breast for fear of separation. (Ahmad Harb, „The Image of Jerusalem in Modern Palestinian Literature: A Preliminary Study“, *Arcadia – International Journal for Literary Studies*, 38.1. (2008): 2-22, s. 4.)

⁶² Tamtéž s. 4-6.

⁶³ Jako příklady uvádí Ahmad Harb tyto autory: Ali al-Khalili (hrdina je v mystickém propojení s tělem i duchem města), Samih al-Qasim (hrdina se identifikuje s kanaánskou historií), Džamal Salsa (hrdina je opilý láskou k městu, až se stane jeho „hnízdem pro duši“, Farúk Muwasssi (hrdina je omráčen vůní historie a historičnosti města), Mahmoud Šuqajr (hrdina hledá svůj ztracený čas v uličkách vzpomínek) (Tamtéž s. 6.)

palestinské identity, v textech se tedy neobjevuje jen obava o posvátné město, ale o celý jejich národ.⁶⁴

V období po druhé intifádě⁶⁵ se mezi palestinskými autory rozhořela debata, jestli je reprezentace Jeruzaléma v palestinské literatuře dostatečná a úměrná tomu, jakou roli hraje toto město v životě palestinského národa. Na tuto a podobné otázky navázala snaha o definování nebo alespoň vymezení kategorie „jeruzalémských textů“. Bohužel nedošlo ke shodě a kritériím autorů vyhovovalo jen několik básní a nedošli ke shodě ohledně jakýchkoliv prozaických textů. V básních identifikovali tři opakovaně vyskytující se tematická zobrazení města. První z nich zdůrazňuje historičnost města, obvykle se v textu odkazuje na významné historické památky nebo významné osobnosti spojené s kanaánskou nebo islámskou historií. Druhé se týká náboženství a symbolů použitých v textech, Jeruzalém je zobrazován skrze náboženské symboly a místa tří velkých monoteistických náboženství. Symbolika islámská a jeho významná místa jako mešita Al-Aqsā nebo Skalní dóm jsou mezi nejčastěji se objevujícími. Křesťanští i muslimští autoři pracují se symbolikou obou těchto náboženství a většinou použité symboly nejsou determinovány jejich vlastním vyznáním. V nejmenší míře je zastoupena židovská symbolika, a když už je použita, tak spíše proto, aby byla ukázána jako nejméně důležitá. Třetí zobrazení je estetickým vyjádřením osobní zkušenosti s městem.⁶⁶ I přestože se jedná o systém původně se týkající vyobrazení v poezii, je možné mnohé vztáhnout i k Jeruzalému, který se objevuje v palestinské próze.

V textech Ahmada Harba zabývajících se obrazem Jeruzaléma v palestinské literatuře používá autor termín město,⁶⁷ ale nejedná se o použití tohoto pojmu ve smyslu, jak byl popsán ve druhé kapitole této práce o městě. Konkrétně o použití termínu píše: „...použil jsem termín ‚město‘, abych obsáhl nejrůznější úrovně zásadní role Jeruzaléma jako literárního prostředí, se všemi jeho prvky, aniž bych naznačoval, že ‚město‘ ve spojení s vyobrazováním Jeruzaléma v palestinské literatuře je urbánní, industrializované, ‚společensky heterogenní‘, neosobní

⁶⁴ Ahmad Harb, „The Image of Jerusalem in Modern Palestinian Literature: A Preliminary Study“, *Arcadia – International Journal for Literary Studies*, 38.1. (2008): 2-22, s. 6-9.

⁶⁵ Druhá intifáda nebo také Intifáda al-Aqsā je označení pro sérii izraelsko-palestinského násilí, která vypukla v roce 2000 v Jeruzalémě, od první intifády se odlišuje vyšší mírou násilí a vyšším počtem obětí. Nepokoje vypukly poté, co politik Ariel Šaron navštívil Chrámovou horu, násilí začalo eskalovat po zastřelení dvanácti letého chlapce. Za konec intifády bývá považována smrt Jásira Arafata v roce 2004, ale násilnosti pokračovaly i v dalších letech. (Marek Čejka, *Izrael a Palestina: minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*, Brno: Barrister & Principal, 2015, s. 213-215.)

⁶⁶ Ahmad Harb, „The Image of Jerusalem in Modern Palestinian Literature: A Preliminary Study“, *Arcadia – International Journal for Literary Studies*, 38.1. (2008): 2-22, s. 11-14.

⁶⁷ „city“

sídlo, což může být jedním ze základních významů tohoto slova.“⁶⁸ Jeruzalém a jeho poetika jsou v palestinské literatuře nejčastěji zobrazeny jako „venkov“ navazující na rozlehlou palestinskou krajinu nebo „vesnice“ s místy, která jsou jasně rozpoznatelná (jako náboženské a historické památky). A jak už byl zmíněno výše, obraz Jeruzaléma v sobě často obsahuje i obraz celé Palestiny, a i proto se možná autoři vyhýbají urbánnímu zpodobnění.⁶⁹

⁶⁸ „... I have used the term „city“ to assess the various levels of Jerusalem’s dominant presence as a setting, with all its composite elements, without particularly suggesting that the „city“ in association with the Palestinian literary representation of Jerusalem is and urban, industrialized, „socially heterogenous“, and impersonalized „settlement“, as the term may essentially mean.“ (Ahmad Harb, „Representations of Jerusalem in the Modern Palestinian Novel“, *Arab Studies Quarterly* 26.3. (2004): 1-23, s. 2.)

⁶⁹ Tamtéž s. 2.

5. Analýza textů

V následujících odstavcích se zaměříme na dva konkrétní literární texty a na zobrazení města Jeruzalém v nich. Analýza je založena na vlastní práci s textem a na teoretických východiscích rozebraných v předchozích kapitolách. Analýza zahrnuje několik vybraných tematických okruhů, které v jsou v textech zastoupeny, samozřejmě to není kompletní výčet. Naší primární snahou je porozumět skutečnosti, jak autor vnímá své město a jak se objevuje v jeho textu. I přestože se snažíme dílo nahlédnout jeho očima, jako čtenáři se nikdy nevyhneme vlastní interpretaci, a to kvůli odlišnému kontextu, ve kterém dílo nahlížíme.⁷⁰ I když se tedy snažíme rozklíčovat autorovo vnímání města, vždy se na výběru tematických okruhů a interpretaci podepíše naše vlastní porozumění textu, naše názory a preference.

Prvním textem je román palestinského autora Džabrā Ibrahīma Džabry⁷¹ *Hunters in a Narrow Street*.⁷² Kniha vyšla poprvé v roce 1960 v Londýně a byla napsána v angličtině a až později přeložena do arabštiny.⁷³ Hlavní postavou je Jameel Farran, který přichází z Palestiny do exilu do Bagdádu, kde začíná nový život jako učitel angličtiny na univerzitě.⁷⁴ Za sebou nechává hroznou zkušenost se smrtí své snoubenky Leily, která zahynula v Jeruzalémě při výbuchu domu její rodiny. V Iráku si najde přátele z různých společenských vrstev, jeden z nich ho představí Salmě, která patří k bohaté společenské třídě a má za manžela vlivného muže. Salma a Jameel se stanou tajnými milenci. Zároveň se skrze ni Jameel seznámí se Sulafou, které dělá soukromého učitele. Ta pochází z velmi konzervativní a bohaté rodiny. Po nějaké době oba zjistí, že k sobě chovají vřelé city, ale ocitají se v bezvýchodné situaci, protože Jameel je křesťan a Sulafa se má provdat za jiného muže. Jejich situace se nakonec vyřeší smrtí otce Sulafy, za níž je zodpovědný jeden z Jameelových přátel.

⁷⁰ Raman Selden, Peter Widdowson, Peter Brooker, *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*, 5. vyd., Harlow: Pearson, 2005, s. 5.

⁷¹ Džabrā Ibrahīm Džabrā (1919/1920-1994) byl palestinský autor, básník, literární kritik, překladatel a umělec. Narodil se do rodiny hlásící se k syrské pravoslavné církvi a vyrůstal v Betlémě a Jeruzalémě, později studoval v Anglii. Po roce 1948 odešel z Palestiny do exilu v Bagdádu, kde se věnoval výuce na univerzitě a své badatelské a umělecké činnosti. V Bagdádu pak zůstal do konce život a je zde i pochován. (William Tamplin, „Translation and the Modern Arab Renaissance by Jabra Ibrahim Jabra“, *Middle Eastern Literatures* 23.1-2. (2020), s. 97.)

⁷² „Lovci v úzké uličce“.

⁷³ Ibrahim Dawood, „Review Hunters in a Narrow Street“, *World Literature Today* 65.4. (1991), s. 760.

⁷⁴ Shoda s osobním příběhem autora není náhodná, v Džabrových textech se často vyskytují autobiografické prvky, jak píše William Tamplin: „Kritici moderní arabské literatury se v naprosté většině shodují, že Džabrovo dílo propojuje beletrii a autobiografii;... vskutku Džabrovy autobiografie užívají beletristické techniky a mnoho jeho románových postav je založeno na jeho vlastní osobě nebo jeho přátelích.“ (William Tamplin, „The Other Wells: Famimly History and the Self-Creation of Jabra Ibrahim Jabra“, *Jerusalem Quarterly* 85 (2021), s. 31. Online dostupné z: <https://www.palestine-studies.org/sites/default/files/jq-articles/The%20Other%20Wells-Family%20History%20and%20the%20Self-Creation%20of%20Jabra%20Ibrahim%20Jabra.pdf>)

Druhým textem, na který se zaměříme, je kniha *Qālat lanā al-Quds: nuṣṣ, jawmījāt, šahādāt*⁷⁵ palestinského spisovatele Maḥmūda Šuqajra.⁷⁶ Toto literární dílo vyšlo v roce 2010, jedná se o krátké na sebe nenavazující literární texty, ve kterých autor zprostředkovává své osobní zkušenosti s městem, jak si jej pamatuje z minulosti a jaké je dnes. Je složeno z jeho vzpomínek, ve kterých popisuje jak zážitky a pocity, tak podobu města. Druhá část knihy je tvořena deníkovými zápisky zaznamenanými v průběhu jeho života.

5.1. Krajina města

Nejprve se zaměříme na reálné město – jak podle autorů vypadá jeho krajina. Jedním z možných způsobů vnímání městského prostoru v literatuře je totiž pojímat ho jako prostředí, kde se text odehrává (viz kapitola Město). Od tohoto vnějšího popisu se pak posuneme k niternějším stránkám města.

V Džabrově knize nahlížíme do Jeruzaléma jen skrze Jameelovy vzpomínky a většinou nám nabízí jen útržkovité představy a jednotlivé obrazy. Jediným momentem, kdy se v Jeruzalémě ocitneme na delší čas, je začátek knihy, kdy Jameel popisuje, jak se s rodinou do města přestěhovali a co zde prožil, než museli uprchnout, potom co byl Jeruzalém rozdělen boji a jeho západní část se dostala po židovskou kontrolu. Jameelovy vzpomínky se dotýkají především jeho života spojeného s Leilou. Jejich obě rodiny žily na předměstí města, Džabrā nám předkládá pozitivní obraz periferie, kdy akcentuje blízkost přírody, ale zároveň i blízkost města a spojení s jeho středem:

„...to místo jsem vybral sám na vyvýšenině, z jedné strany sousedící s kopci s venkovskou krajinou a na druhé straně sousedící s krásnou silnicí, která se vinula do středu města.“⁷⁷

Jak bylo napsáno výše v kapitole o Jeruzalémě v palestinské literatuře, v textech se často setkáváme s rurálním nebo vesnickým zobrazením krajiny města a jsou potlačeny urbánní prvky. V Džabrově textu nedochází k úplnému potlačení urbánních prvků, vyskytují se zde i popisy středu města, jeho památek, ulic a domů, ale nacházíme zde i pasáže, kdy autor inklinuje spíše k rurálnímu zobrazení. Následující citace je báseň, kterou hlavní hrdina složil o

⁷⁵ „Vyprávěl nám Jeruzalém: texty, deníky, svědectví“.

⁷⁶ V Jeruzalémě se narodil v roce 1941 a prožil zde své dětství a dospívání. Mnoho let pak prožil v exilu v různých městech arabského světa a nějaký čas strávil i v Praze, později se vrátil zpět do Palestiny a opět žije v Jeruzalémě. V arabském světě je známý hlavně pro své povídky. (Banipal – Magazine of Modern Arab Literature, Mahmoud Shukair, [online], © 2021, [cit. 2021-07-27], online dostupné z: <https://www.banipal.co.uk/contributors/77/mahmoud-shukair/>)

⁷⁷ „..., I had chosen the spot myself on an eminence which on one side bordered with on the hills of the country, and on the other on the beautiful road that wound its way to the heart of the city.“ (Džabrā Ibrahīm Džabrā, *Hunters in a Narrow Street*, Washington, D. C.: Three Continents Press, 1990, s. 7.)

Jeruzalémě, nenacházíme v ní jedinou zmínku o domech nebo o čemkoliv, co by evokovalo městský prostor. Můžeme se domnívat, že autor přistupuje k tomuhle typu popisu, protože Jeruzalém pro něj není jen město, ale je metaforou pro celou Palestinu.

„Země hnědé půdy a růžově zbarvených kamenů, olivovníků věčně zelených od dob Potopy, krvavě rudých sasanek, nebyla tato půda nasáklá krví Adonise a Krista?“⁷⁸

Jiný obrázek nám předkládá Maḥmūd Šuqajr, při čtení jeho knihy často máme pocit jako kdybychom se Jeruzalémem procházeli s autorem. Bere nás na místa jemu dobře známá, popisuje konkrétní domy a ulice. Čtenář si připadá, jako kdyby se před ním při četbě reálné město vynořovalo a on si ho mohl prohlížet. Autor nám předkládá text města⁷⁹ ve svém textu literárním, abychom mohli městu lépe porozumět, proniknout hlouběji do jeho tajemství. Snaží se nám ukázat město v celé jeho šíři, bere nás s sebou do krytých uliček Starého města i do ulic Východního a Západního Jeruzaléma. Několik kapitol věnuje jen oknům⁸⁰ různých domů a tomu, jak probíhá život za nimi, protože je považuje za zásadní pro pochopení městského života a ještě spíše jeruzalémského života, protože Jeruzalém je město nesmírně komplikované. Zvláštní pozornost (a samostatné kapitoly) věnuje Maḥmūd Šuqajr i dvěma konkrétním ulicím (šāri‘ šalāḥ al-dīn a šāri‘ al-zahrā’). Obě jsou významným kulturním centrem a autor nám popisuje, jak střípky z na nich probíhajícího každodenního života, tak jejich proměnu v průběhu času. Takto popisuje, co všechno bylo možné v ulici Šalāḥ al-Dīn najít v době jejího největšího rozkvětu:

„Ulice Šalāḥ al-Dīn je ulicí kultury (tuto charakteristiku sdílí s ulicí al-Zahrā’). Od padesátých let 20. století do roku 1966 v ní aktivně fungovaly dva ze čtyř deníků, které vycházely v Jeruzalémě, byly to: ‚Obrana‘ a ‚Palestina‘. V ulici bylo nakladatelství a řada knihkupectví, která prodávala knihy z Bejrútu, Káhiry, Damašku a Ammánu...“⁸¹

Jak můžeme vidět, přístup k městu se u obou autorů velmi liší. První z nich nám neposkytuje zdaleka tak detailní popisy městského prostoru, zaměřuje se spíše na periferii a předkládá nám i rurální vyobrazení města. Samozřejmě musíme brát v potaz, že se jedná o

⁷⁸ „The land of brown earth and rose-tinted stone, of the olive trees since the Flood evergreen, and blood-red anemones: has not the soil been sodden with the blood of Adonis and of Christ?“ (Džabrā Ibrahīm Džabrā, *Hunters in a Narrow Street*, Washington, D. C.: Three Continents Press, 1990, s. 88.)

⁷⁹ Viz podkapitola Text města a městský text.

⁸⁰ Kapitoly šabābīk al-quḍs 1-3 (okna Jeruzaléma) se nachází na stranách 23-35. (Maḥmūd Šuqajr, *Qālat lanā al-Quds: nuṣūṣ, jawmījāt, šahādāt*, Ramallāh: Wizāra al-thaqāfa al-filasṭīnīja, 2010.)

⁸¹ „wa-šāri‘ šalāḥ al-dīn huwa šāri‘ al-thaqāfa (jaštariku m‘ahu fī hādhihi al-šifa šāri‘ al-zahrā’). munḍu chamsīnījāt al-qarn al-‘iṣrīn wa-ḥattā al-‘ām 1966 našītat fīhā ithnatān min al-ṣuhuf al-jawmīja al-arba‘ al-latī kānat taṣḍuru fī-l-quḍs, wa humā: al-difā‘ wa-filasṭīn. wa-kānat fī-l-šāri‘ dār li-l-tawazī‘ wa-madžmū‘a min al-maktabāt al-latī tabī‘u al-kutub al-qādima min bajrūt wa-l-qāhira wa-dimašq wa-‘ammān...“ (Tamtéž s. 61-62.)

dva odlišné žánry. *Hunters in a Narrow Street* je román, tudíž v popředí zájmu stojí příběh a popis města je jen prostředkem, který pomáhá autorovi příběh rozvíjet a čtenáři pomáhá příběhu lépe porozumět. Na druhou stranu v knize Maḥmūda Šuqajra je město tím hlavním, co zajímá jak autora, tak čtenáře, proto je popisu věnováno více prostoru. Přístup se liší i tím, že v tomto textu je naopak akcentováno urbánní zobrazení. Předmětem popisů jsou domy, ulice, okna nacházející se většinou v centru města.

5.2. Místo kultury, místo konfliktu

Jedním z výrazných a ambivalentních znaků města je jeho status místa zrodu kultury, ale i status místa plného nebezpečí. I Jeruzalém v sobě zahrnuje oba tyto póly, jeho osud v moderní historii je velice pohnutý a stal se dějištěm mnoha nepokojů, ale jak nám ve svém textu ukazuje Maḥmūd Šuqajr, Jeruzalém byl a je i kulturním centrem s bohatým společenským životem.

I v Džabrově knize můžeme rozeznat jistou ambivalenci v popisu Jeruzaléma. Na jednu stranu je „Svatým městem“, nejkrásnějším městem, co kdy Jameel spatřil, na druhou stranu jej popisuje i jako město v rozvratu, město protestů, potyček a bojů. Násilné střety zasáhly Jameelův obraz města velmi silně i kvůli tomu, že při výbuchu, který byl součástí této spirály násilí, zemřela jeho milovaná snoubenka. Pocity strachu, nebezpečí a neustálá přítomnost násilí zůstávají jedním z důležitých dojmů, které po odchodu z města v Jameelovi zůstaly. Znovu se mu všechny tyto vzpomínky vybaví ve chvíli, kdy je jeho nový domov (tedy Bagdád) zaplaven vlnou protestů a násilí (tento fakt můžeme vnímat jako další z prvků, jež nám ukazuje, že Bagdád je pro Jameela odrazem Jeruzaléma, viz dále).

„Rozpomněl jsem se na svá léta v Jeruzalémě, protože byla prožita ve stejné atmosféře protestu, odporu a utrpení pod dravým stínem policie a vojáků.“⁸²

K tomuto obrazu může odkazovat i název samotného díla *Hunters in a Narrow Street* (Lovci v úzké uličce), který v nás vyvolává představu temné, noční uličky, v níž nacházíme někoho, kdo je označen za lovce. Obvykle, kde se nachází lovec, nachází se i kořist. Možná měl autor na mysli právě uličky Jeruzaléma a v nich panující věčný neklid a rachot zbraní. Samozřejmě to je jen jedna z možných interpretací, v románu se objevují i uličky Bagdádu, ve kterých bloumá hlavní hrdina se svými přáteli a hledají své místo k životu ve společnosti, kde

⁸² „I remembered all my years in Jerusalem, for they had passed through the same atmosphere of protest, defiance and anguish, under the predatory shadow of police and soldiery.“ (Džabrā Ibrahīm Džabrā, *Hunters in a Narrow Street*, Washington, D. C.: Three Continents Press, 1990, s. 130-131.)

se střetává moderní a tradiční, bohaté a chudé. Možná, že právě k jejich hledání odkazuje „lov“ v názvu. Stejně pravděpodobnou možností je, že se v názvu mísí kombinace obojího a autor nás nechává, abychom se sami rozhodli, ke které možnosti se chceme přiklonit. Název Šuqajrova díla *Qālat lanā al-Quds: nuṣūs, jawmijāt, šahādāt* (Vyprávěl nám Jeruzalém: texty, deníky, svědectví) se může zdát méně poetický a celkem přímočarý. Jasně vystihuje, co je obsahem díla a částečně i jeho formu. Avšak v tomto případě se poetika neskrývá v tajemnosti názvu, ale v tom, co je jeho obsahem. Město, které vypráví svůj vlastní příběh, město, ve kterém obyvatelé (mezi nimi i autor) zaznamenávají malé útržky velkého příběhu neobyčejného místa. Každý, kdo k příběhu přispívá, vnímá město jinak a zdůrazňuje jiné jeho charakteristiky.

Jednou z těchto charakteristik, kterou výrazně akcentuje Maḥmūd Šuqajr je bohaté kulturní prostředí města. Samozřejmě ani on nepopírá, že město je dějištěm násilí, ale nepovažuje to za esenciální prvek v charakteristice Jeruzaléma. Tím je pro něj jeho rozmanitý kulturní život. Je zřejmé, že jeruzalémské kulturní prostředí bylo zásadní pro formování vlastní literární osobnosti Maḥmūda Šuqajra a ovlivňovalo ho od mládí a nyní na něm on sám jako palestinský autor z Jeruzaléma participuje. V textu vykresluje prostředí kaváren, které navštěvuje ve městě a v nichž se schází a debatuje se svými přáteli.

Dalším dílkem kulturní mozaiky, kterou před námi Šuqajra skládá, jsou významné osobnosti, které autora ovlivnily a jsou neodmyslitelně spojeny s jeruzalémskou kulturní scénou. Prvním, koho zmiňuje hned na začátku knihy, je Chalīl as-Sakākīnī,⁸³ z jehož deníků čerpá při popisu města v době as-Sakākīnīho života. Jeho dům popisuje jako kulturní centrum, kde se scházeli významní palestínští i jiní arabští autoři a myslitelé. Život v Jeruzalémě té doby byl kulturně bohatý a rozvíjející se.

„Ze čtení deníků objevujeme společenský život v Jeruzalémě, zaplněný komunikací, časopisy a vzájemnými návštěvami.“⁸⁴

Druhou významnou postavou, kterou nám autor představuje, je François Abū Sālem,⁸⁵ klíčová osobnost palestinského divadla. Stál u zrodu profesionální divadelní scény v Palestině

⁸³ Chalīl as-Sakākīnī (1878-1953) byl jedním z nejvlivnějších palestinských intelektuálů první poloviny 20. století. Jeho pole působnosti bylo velmi široké a v různých fázích svého života byl editorem, esejistou, básníkem, spisovatelem, učitelem, reformátorem vzdělávacího systému a mnohým dalším. (Emanuel Beška, „Khalil al-Sakakini and Zionism before WW1“, *Jerusalem Quarterly* 63-64 (2015), s. 40.)

⁸⁴ „wa-min jaqra’u al-jawmijāt, jadžidu ḥajā idžtimā’ija fi-l-quḍs, ‘āmira bi-l-tawāṣṣul wa-l-madžālāt wa-tabāddul al-zijārāt.“ (Maḥmūd Šuqajr, *Qālat lanā al-Quds: nuṣūs, jawmijāt, šahādāt*, Ramalláh: Wizāra al-thaqāfa al-filasṭīnija, 2010, s. 15.)

a z divadla, které založil, se později stalo Palestinské národní divadlo v Jeruzalémě. Divadlo mělo podle Maḥmūda Šuqajra významný vliv nejen na uměleckou scénu, ale i na identitu palestinského národa, proto považuje herce a divadelníka François Abū Sālema za zásadní postavu kulturního jeruzalémského dění.

„Bylo to kulturní znovuzrození v okupované zemi na začátku sedmdesátých let a let, které následovaly, byl to projev touhy o zachování národní identity a její ochrany před vymazáním. Znovuzrození divadelního hnutí díky této síle bylo konkrétním projevem tohoto přání.“⁸⁶

5.3. Náboženská symbolika

Náboženství je nesmírně osobním prožitkem, který velmi ovlivňuje nazírání světa a podepisuje se na mnoha stránkách života. V případě posvátného města, jako je Jeruzalém, se bezpochyby osobní zkušenosti autorů podepíší na jejich literární podobě města. Džabrā pocházel z rodiny, která se hlásila k syrské pravoslavné církvi, jeho křesťanská zkušenost se ukazuje i v románu *Hunters in a Narrow Street*, kde je jedním z dominantních symbolů Jeruzaléma Ježíš Kristus (viz. dále). On sám později konvertoval k islámu, aby se mohl oženit, tato jeho zkušenost není v jeho obrazech města nijak reflektována. Maḥmūd Šuqajr vyrostl v rodině praktikující islám, žijící na předměstí Jeruzaléma, takže s nimi pravidelně navštěvoval posvátná místa a vypěstoval si k nim osobní vztah. Když mluví o těchto posvátných místech města, tak nezmiňuje jen mešity Al-Aqsā a Skalní dóm, ale i křesťanský chrám Božího hrobu,⁸⁷ z toho je patrné, že jeho vnímání posvátného se nevztahuje jen na islám a místa s ním spojená. Otázkou zůstává nakolik se osobní náboženská zkušenost odráží v obrazech města a nakolik v nich funguje spíše symbolicky.

Jak už bylo zmíněno výše, jedno z nejčastějších typů zobrazení Jeruzaléma je skrze náboženskou symboliku, a to hlavně symboliku Ježíše Krista, která přestává být jen náboženská, ale stává se z ní i symbolika národní, palestinská. Tento prvek používá ve svém románu i Džabrā Ibrahīm Džabrā. Jedním z pojmenování, které Jameel v knize používá, je

⁸⁵ François Abū Sālem (1951-2011) byl palestinský divadelní herec a režisér, který je jedním ze zakladatelů moderního profesionálního divadla v Palestině. („Francois Abu Salem and the Theater in Palestine“, *Jerusalem Quarterly* 48 (2011), s. 3-5. Online dostupné z: <https://www.palestine-studies.org/en/node/78449>)

⁸⁶ „kāna al-inbi‘āth al-thaqāfī fi-l-arḍ al-muḥtalla awā’il al-sab‘īnījāt wa-l-sanawāt al-latī talathā, ta‘bīr ‘an al-rahba fī ta‘zīz al-huwīja al-waṭanīja wa-ḥimājahā min al-tabdīd. wa-qad kāna inbi‘āth al-ḥarakat al-masrahīja bi-hādihi al-quwwa ta‘bīr akīd ‘an tilka al-rahba.“ (Maḥmūd Šuqajr, *Qālat lanā al-Quds: nuṣūṣ, jawmījāt, šahādāt*, Ramallāh: Wizāra al-thaqāfa al-filasṭīnīja, 2010, s. 71.)

⁸⁷ Maḥmūd Šuqajr, „Jerusalem: My First City, my Last City“ *Michigan Quarterly Review*, 46.3. (2007): 421-432, s. 426.

„Svaté město“,⁸⁸ přičemž jeho vnímání tohoto pojmu je mnohem osobnější než jen zažité sousloví, jak ho často používáme. Ve svém popisu se vztahuje k historické zkušenosti, Jeruzalém není jen město s významnými křesťanskými památkami, je to město, kde se odehrály významné okamžiky života Ježíše Krista, a to na těch stejných ulicích, po kterých dříve kráčil i Jameel. Když prochází po těch místech, je prodchnut přítomností posvátného a jeho zkušenost je především osobní, nejedná se o žádné vzdálené místo, ale o jeho domov. A není to jen zkušenost s městem, ale i samotný posvátný prožitek Ježíšovy přítomnosti a jeho vnímání Krista jako kdysi živoucí bytosti svázané právě s těmito konkrétními místy. Samozřejmě tento jeho sentimentální vztah není jen k Jeruzalému, ale vztahuje se na celou jeho domovinu.

„Ale já přemýšlím o Kristu jako o muži procházejícím našimi ulicemi s unaveným obličejem a krásnými rukama. Přemýšlím o něm jako o bosém a stojícím na naší dlažbě a vyzívajícím všechny lidi ke své lásce a svému míru. Přemýšlím o něm tady, v těchto ulicích, na těchto kopcích, v těchto domech a chatrčích. Pro mě je Kristus součástí tohoto místa.“⁸⁹

Do kontrastu ke svému velice osobnímu vztahu k Jeruzalému a Ježíši Kristu staví Jameel Západ a západní křesťanství, jehož vztah k Jeruzalému je kvůli absenci osobních prožitků mnohem více odosobněný. Jelikož západní křesťané místo nikdy nepoznali, tak si za těch téměř dva tisíce let, které uplynuly od Ježíšovy smrti, začali představovat Jeruzalém mnohem abstraktněji a duchovněji. Nemají ho spojený s konkrétním místem, a proto jim na reálném městě podle Jameela zdaleka tolik nezáleží. A už vůbec jim nezáleží na tom, pod čí politickou kontrolou město bude, oni budou mít stále svou představu, která tím nebude nijak narušena.

„Kristus se pro Západ stal představou – abstraktní představou, která se odehrává v prostředí, ale toto prostředí ztratilo svůj geografický význam. Pro ně je Svatá země pohádkovou zemí. Vytvořili si jejich vlastní smyšlený Jeruzalém a udělali z něj město svých snů. Ale pro nás je geografický prostor reálný a nevyhnutelný. Když ve svých hymnech zpívají o Jeruzalému, nemyslí naše město.“⁹⁰

⁸⁸ „Holy City“ (Džabrā Ibrahīm Džabrā, *Hunters in a Narrow Street*, Washington, D. C.: Three Continents Press, 1990, s. 16.)

⁸⁹ „But I think of Christ as a man walking our streets with a haggard face and beautiful hands. I think of Him standing barefooted on our cobbles and calling all men to His love and His peace. I think of Him here, in these very streets and hills and houses and hovels. For me Christ is a part of this place.“ (Tamtéž s. 16-17.)

⁹⁰ „Christ for the West has become an idea – an abstract idea with a setting, but the setting has lost all geographical significance. For them the Holy Land is a fairy land. They have invented a fanciful Jerusalem of their own and made it the city of their dreams. But for us the geography is real and inescapable. When they sing of Jerusalem in their hymns they do not mean our city.“ (Džabrā Ibrahīm Džabrā, *Hunters in a Narrow Street*, Washington, D. C.: Three Continents Press, 1990, s. 17.)

Kromě těchto dvou pohledů, které Jameel prezentuje, můžeme vidět, že v jeho myšlenkách dochází ke ztotožnění Ježíše Krista, Jeruzaléma (potažmo celé Palestiny, kterou reprezentuje) a vlastního osudu Palestinců. Jameel a další Palestinci si připadají zrazení západními křesťany, stejně jako byl kdysi zrazen Ježíš, připadá jim, že jejich situace je obdobná. Vymezují se vůči Západu a nerozumí jeho jednání.

„Nemohu porozumět Západu,“ řekl otec Isa. „Měl by být křesťanský. A podívejte se, co dělá křesťanům a zemi Kristově.“

„Prodali nás,“ řekl Yacoub. „Za třicet stříbrných.“

„Ale jak to mohou udělat Svatému městu? Jak mohou dopustit, aby se Jeruzalém proměnil v trosky pod vládou těch sionistických teroristů?“⁹¹

Náboženství se v textu Maḥmūda Šuqajra také objevuje, ale mnohem věcněji. Nevytváří před námi metaforický obraz „Svatého města“, ale neopomíná přítomnost náboženství ve městě. Nepopisuje žádné konkrétní zážitky, kdy by pocítil přítomnost posvátna ve městě. On sám pochází z rodiny vyznávající islám, ale jeho osobní zkušenost není v textu akcentována a náboženskou přítomnost ve městě ukazuje jen skrze památky, které jsou pro něj důležité a které zmiňuje. Podrobně popisuje mešity a kostely, zmiňuje konkrétní místa⁹² a i pokud mluví o místních obyvatelích Jeruzaléma, tak vždy jen o Palestincích, někdy pak specificky o muslimech a křesťanech. Ani jedno z náboženství a ani jednu z těchto skupin obyvatel nijak neupřednostňuje. V kapitolách, kdy se věnuje popisům oken domů v Jeruzalémě, tak věnuje stejnou důležitost mešitě i kostelu a jejich okna popisuje společně, protože oboje je součástí palestinské kultury a jejího historického dědictví.

„Není pochyb, že v mešitě a v kostele se v oknech zračí charakter náboženství. Okna jsou vysoká táhnoucí se nahoru po zdech kostela a mešity, aby na ně ruce horlivých věřících jen tak snadno nedosáhly. Toto vyvolává pocit, že jsou blíže k nebi než k zemi. A zjeví se lidské bytosti potřeba nejvyšší vládnoucí síly, aby spojila, co je mezi nebem a zemí.“⁹³

⁹¹ „I can't understand the West“ said Father Isa. „It is supposed to be Christian. Look what it is doing to the Christians and to the land of Christ.“ „They've sold us out“ Yacoub said. „For thirty pcees of silver.“ „But how can they do this to the Holy City? How can they allow Jerusalem to fall into ruins under the hoofs of Zionist terrorists?“ (Tamtéž s. 16.)

⁹² Ve svém textu několikrát zmiňuje mešitu Al-Aqsá (masdžid al-aqṣā, např. s. 95, 134), dalšími konkrétními místy jsou Omarova mešita (masdžid ‘umar bin al-ḥaṭṭāb s. 123), kostel Božího hrobu (al-kanīsat al-qijāma, s. 123). (Maḥmūd Šuqajr, *Qālat lanā al-Quds: nuṣūṣ, jawmīyāt, šahādāt*, Ramallāh: Wizāra al-thaqāfa al-filasṭīniya, 2010.)

⁹³ „fi-l-masdžid wa-l-kanīsa tatalawwanu al-šabābīk bi-ṭābi‘ dīnī lā šakka fīhi. al-šabābīk murtafi‘a dāhibā naḥwa a‘lā dżudrān al-kanīsa wa-l-masdžid, bi-ḥajthi lā taṭāluḥā ajdī al-mutaḍīnīn bi-l-basāṭa al-mutawachchā. dālika

Ani jeden z autorů nevěnuje žádnou pozornost židovské náboženské symbolice.⁹⁴ Židovská přítomnost ve městě je reflektována jen, co se týče politické, vojenské a bezpečnostní situace. V Džabrově textu se postavy v případě židovského obyvatelstva vyjadřují jako o „židovských nebo sionistických teroristech“, Šuqajr používá neutrálního výrazu Izraelci. Oba se však pečlivě vyhýbají jakémukoliv vyjádření, jež by v sobě neslo sebemenší náboženskou symboliku.

5.4. Město jako postava

V obou textech je Jeruzalém do jisté míry zastoupen jako postava, ale toto zosobnění se velmi liší. V knize Džabrā Ibrahīma Džabry dochází ke ztotožnění Jeruzaléma s postavou Leily, Jameelovy snoubenky, u Maḥmūda Šuqajra dochází k personifikaci⁹⁵ samotného města, které v textu vystupuje i jako postava. V následujících odstavcích jsou obě zosobnění Jeruzaléma podrobněji rozebrána.

Asi nejvýraznějším prvkem, který Jameel spojuje s Jeruzalémem, je jeho láska ke snoubence Leile. Když se Jameel s rodinou nastěhovali do nového domu v Jeruzalémě, Leilina rodina byli jejich sousedé. Jameel a Leila se do sebe zamilovali a prožili první opravdovou lásku. Bohužel v průběhu bojů v Jeruzalémě byl dům Leiliny rodiny zničen a ona zemřela v jeho troskách, což mělo na Jameela ničující dopad a ani s odstupem času nepřestává pro svou osudovou lásku truchlit.

Ještě než se dozvídáme Jameelův osobní příběh, který prožil v Jeruzalémě, víme, že je to město pro něj nezapomenutelné. Dokonce jediné, které pro něj má takový význam, aby si jej pamatoval navždy a vzpomínky na ta ostatní v porovnání s ním blednou.

jūhī bi-anna-hā aqrabu ilā al-samā` minhā ilā al-arḍ. wa-qad jūhī bi-anna al-kā`in al-bašrī bi-hādža ilā quwwa ‘aljā musajtara tašilu mā bajna al-arḍ wa al-samā’.” (Maḥmūd Šuqajr, *Qālat lanā al-Quds: nuṣūṣ, jawmījāt, šahādāt*, Ramallāh: Wizāra al-thaqāfa al-filasṭīnīja, 2010, s. 33.)

⁹⁴ Více o židovské náboženské symbolice spojené s Jeruzalémem např. v Laderman, Shulamit, „Representations of Jerusalem in Jewish Art and Literature in the Late Antique, Mediaval and Moder Periods“ in *Routledge Handbook on Jerusalem*, Suleiman A. Mourad, Naomi Koltun-Fromm, Bedross Der Matossian (eds.), Abingdon: Routladge, 2018.

⁹⁵ Personifikace – stylistická a rétorická figura, druh metafory, spočívající v tom, že neživé věci, popř. abstraktní pojmy (v antické rétorice též mrtí lidé) mluví a jednají jako živé osoby, lidské bytosti. (Pavel Bělíček, „Personifikace“, in *Slovník literární teorie*, Eva Šimůnková a kol., Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 272.)

„Pamatoval jsem si jen jedno město a pamatuji si ho navždy. Zanechal jsem část svého života pohřbenou pod jeho troskami, pod jeho popadanými stromy a zřícenými střechami a přišel jsem do Bagdádu s očima stále obrácenýma na ně – na Jeruzalém.“⁹⁶

Pokaždé když se o městě zmiňuje nebo na něj myslí, tak je to propojeno s představou jeho milované Leily. Leila je součástí města a ono je její součástí, pro Jameela jsou tyto dvě věci neoddělitelné.

„A my se nikdy znovu nevrátíme do Jeruzaléma?“

„Proč, k naší práchnivějící hromadě trosek v Katamonu?“⁹⁷ Nevypadá to tak.‘

„A Leila – Leila zůstane nepomstěna – pamatuješ si její ruku – její rozkošnou ruku spočívající na kameni bez paže a bez těla?“⁹⁸

V Jeruzalémě prožil Jameel čistou a nevinnou lásku a zdá se, že to se také odráží do jeho vnímání města. Je to to nejkrásnější město, jaké viděl,⁹⁹ je to čisté město jeho vzpomínek z mládí a navždy bude mít v jeho srdci zvláštní místo stejně jako Leila, i když třeba časem konkrétní vzpomínky na město i na ženu s ním spojenou vyblednou. Jeho Jeruzalém bude vždy propojen s milostným citem.

„Namísto toho se mi před očima rozprostřely ulice Jeruzaléma, stoupající, klesající, zahýbající, s budovami z bílých kamenů odrážejících světlo, vrhajících stříbrné a zlaté odlesky, které se třpytily v představách všech dlouho odloučených milenců.“¹⁰⁰

Později se v Bagdádu Jameel setká s dívkou Sulafa, do které se zamiluje. Vytváří si z ní odraz Leily, je zmatený a neví, co si má počít, protože stále miluje Leilu, ale zároveň chová city i k Sulafě. V jeho mysli se Sulafa, která symbolizuje Bagdád, stává odrazem Leily, která je symbolem pro Jeruzalém. I proto je v tomto textu Bagdád jistým odrazem Jeruzaléma. Jako jsou ulice Jeruzaléma obsazeny a ničeny „židovskými teroristy“, jak říká Jameel, tak jsou ulice Bagdádu obsazeny a ničeny chudobou, nedostatkem morálky a politickou korupcí. Jako

⁹⁶ „Only one city did I remember, and remember all the time. I had left part of my life buried under its rubble, under its gutted trees and fallen roofs, and I came to Baghdad with my eyes still lingering on it – Jerusalem.“ (Džabrā Ibrahīm Džabrā, *Hunters in a Narrow Street*, Washington, D. C.: Three Continents Press, 1990, s. 7.)

⁹⁷ Katamon je čtvrť v Jeruzalémě.

⁹⁸ „And we never go back to Jerusalem again?“ „What, to our mouldering pile of ruins in Katamon? It doesn't look like it.“ „And Leila – Leila will remain unavenged – do you remember her hand – her lovely hand resting on a stone, without her arm, without her body?“ (Džabrā Ibrahīm Džabrā, *Hunters in a Narrow Street*, Washington, D. C.: Three Continents Press, 1990, s. 15.)

⁹⁹ Tamtéž s. 87.

¹⁰⁰ „Instead, the streets of Jerusalem unfolded simultaneously before my eyes, rising, falling, bending, with the white-stone building refracting the light, shedding the glow of silver and gold which shimmers in the imagination of all lovers long parted.“ (Tamtéž s. 89.)

je Leila pohřbená pod troskami, tak je Sulafa pohřbená pod barbarskými tradicemi (rodinné cti).¹⁰¹ I přestože v mnohém bagdádská realita odráží realitu Jeruzaléma, nikdy se Jameelovu ideálnímu městu nemůže vyrovnat. Stejně tak se jeho cit k Sulafě, kterou miluje, nemůže vyrovnat jeho citu k Leile, která navždy zůstane první, čistou a nevinnou láskou.

„Copak nebylo možné, poté co jsem Sulafu viděl tucetkrát a četl s ní shakespearovské tragédie, aby splynuly ty dvě ženy v jednu a představit si Leilinu ruku bez života oživenou v tmavé ruce Sulafy?“¹⁰²

„A kdykoliv jsem byl v hodině osamění navštíven myšlenkou na ženu, byla to stále Leila, kdo ke mně přicházel...“¹⁰³

Naopak v díle Maḥmūda Šuqajra na sebe město nebere podobu konkrétní postavy, ale samo je hlavní postavou knihy. Zároveň funguje i jako prostředí, do kterého je dílo zasazeno. Často autor vypráví v první osobě a zprostředkovává nám své vzpomínky, jak si město pamatuje, nebo zážitky, které prožil. Město je však i postavou v textu. Má svůj vlastní příběh, který můžeme číst mezi řádky autorových myšlenek, vzpomínek a poznatků. Personifikace je patrná již z názvu, kdy město je podmětem a je tím, kdo nám vlastně podle autora vypráví. Případy, kdy se Jeruzalém vyskytne přímo jako podmět, tedy kdy je původcem děje, se objevují opakovaně i v samotném textu knihy.

„Východní Jeruzalém prožívá stav, kdy je zbaven své původní kulturní identity...“¹⁰⁴

„Po ‚katastrofě‘¹⁰⁵ v roce 1948 do ‚nezdaru‘¹⁰⁶ v roce 1967 byl východní Jeruzalém svědkem zvěřování se obydleného území za zdi města...“¹⁰⁷

¹⁰¹ Ahmad Harb, „Representations of Jerusalem in the Modern Palestinian Novel“, *Arab Studies Quarterly* 26.3. (2004): 1-23, s. 6.

¹⁰² „Was it not possible after seeing Sulafa a dozen times and reading Shakespeare's tragedies with her to fuse the two women into one, to imagine a lifeless hand of Leila quicken into the dark hand of Sulafa?“ *Hunters* 73

¹⁰³ „And whenever in an hour of loneliness I was visited by the thought of woman, it was still Leila who came to me, ...“ (Džabrā Ibrahim Džabrā, *Hunters in a Narrow Street*, Washington, D. C.: Three Continents Press, 1990, s. 73-74.)

¹⁰⁴ „ta'išu al-quds al-šarqīja ḥāla min tabdīd huwījatihā al-thaqāfīja al-ašlīja,...“ (Maḥmūd Šuqajr, *Qālat lanā al-Quds: nuṣūṣ, jawmījāt, šahādāt*, Ramallāh: Wizāra al-thaqāfa al-filasṭīnīja, 2010, s. 46.)

¹⁰⁵ Nakba – viz výše.

¹⁰⁶ Naksa (v českém překladu nezdar) je označení pro události spojené s arabsko-izraelskou válkou v roce 1967 (Izraelci označovaná jako Šestidenní válka), kdy Izrael rozšířil svá území (okupoval Západní břeh, Golanské výšiny, pásmo Gazy a Sinajskou poušť), toto rozšíření území mělo za důsledek odchod 300 tisíc Palestinců z jejich domovů, někteří byli uprchlíky už z roku 1948. (Luisa Gandolfo, „Ruins, resistance and pluritemporality in Palestine-Israel“, in *Time and Temporality in Transitional and Post-Conflict Societies*, eds. Natscha Mueller-Hirth, Sandra Rios Oyola, Abingdon: Routledge, 2018, s. 163)

¹⁰⁷ „ba'da nakba al-'ām 1948 wa-ḥattā naksa ḥuzajrān al-'ām 1967 šahīdat al-quds al-šarqīja ḥāla min al-tawas' fi-l-'umrān ḥarīdža sūr al-madīna“ (Maḥmūd Šuqajr, *Qālat lanā al-Quds: nuṣūṣ, jawmījāt, šahādāt*, Ramallāh: Wizāra al-thaqāfa al-filasṭīnīja, 2010, s. 50.)

5.5. Autorův osobní vztah k městu

U obou autorů je patrné, že k městu mají velmi osobní vztah, u obou z nich je to město jejich dětství a mládí. Tento svůj cit přenáší i do svých literárních děl. U Maḥmūda Šuqajra je snazší toto osobní pouto rozklíčovat, protože ve své knize vystupuje sám za sebe, předává nám své vzpomínky a zkušenosti svým vlastním hlasem. Džabrā ve své knize promlouvá skrze postavu Jameela Farrana, která nese jisté autobiografické prvky. Stejně jako hlavní postava se v dětství se svou rodinou přestěhoval do Jeruzaléma do čtvrti Katamon a prožil zde mnohé šťastné chvíle. Později byli nuceni uprchnout, nejdříve do Betléma a Džabrā odtamtud pak dále odešel do Bagdádu. Je však otázkou, nakolik se v románu odráží i jeho city k městu a k palestinské domovině. Ahmad Harb uvádí ve svém článku citaci z Džabrový autobiografie:¹⁰⁸ „Nádherný Jeruzalém zde byl pro mě, abych ho mohl objevovat čtvrt' po čtvrti, kámen po kameni, starou část a novou, jeho minulost a jeho přítomnost.“¹⁰⁹ Podobný obraz čistého města dětství a mládí před nás staví i ve svém románu, proto se můžeme domnívat, že i citové pouto, které chová Jameel Farran k Jeruzalému, je založeno na citovém poutu samotného autora k městu.

Jak už jsem psala výše, v případě Maḥmūda Šuqajra je velká část textu zápisem jeho vlastních vzpomínek na město, což samo o sobě napovídá, že jeho vztah k Jeruzalému je velmi osobní. Toto citové zabarvení můžeme číst mezi řádky, kdy autor vypráví o různých zásadních životních událostech, ale i jen o maličkostech, které tvoří každodenní život. Právě tyto maličkosti jsou velkou částí vztahu, který si tvoříme k místu, kde žijeme. Maḥmūd Šuqajr v Jeruzalémě vyrostl¹¹⁰ a v textu se snaží zachytit jeho esenci – co je to podstatné, co dělá Jeruzalém tím jedinečným místem, za které ho autor považuje. Již v úvodu nám říká:

„Pro mě je to první město. Před ním jsem neznal žádné jiné. Po něm jsem poznal mnohá města a žil jsem v exilu v jiných městech: v Bejrútu, Ammánu, Praze.“¹¹¹

¹⁰⁸ Džabrā Ibrahīm Džabrā, *The First Well: A Bethlehem Boyhood*, Fayetteville: The University of Arkansas Press, 1995.

¹⁰⁹ „The beautiful Jerusalem was there for me to discover, neighborhood by neighborhood, stone by stone, the old part and the new, its past and its present.“ (Ahmad Harb, „Representations of Jerusalem in the Modern Palestinian Novel“, *Arab Studies Quarterly* 26.3. (2004): 1-23, s. 3.)

¹¹⁰ Narodil se ve čtvrti Jebel al-Mukabbir ve východním Jeruzalémě, v době jeho dětství převládal venkovský způsob života, ale pravidelně se se svými příbuznými vypravoval do centra Jeruzaléma a později tam navštěvoval školu. (Maḥmūd Šuqajr, „Childhood Memories of Jerusalem and Ramallah“, *Jerusalem Quarterly* 37 (2009): 57-74.)

¹¹¹ „hija madīnatī al-ūlā. lam a'rif ajja madīna qablahā. ba'dahā 'ariftu mudun kathīra, wa-'īštu manfī fī mudun uchrā: bajrūt, 'ammān wa-brāgh.“ (Maḥmūd Šuqajr, *Qālat lanā al-Quds: nuṣūṣ, jawmījāt, šahādāt*, Ramallāh: Wizāra al-thaqāfa al-filasṭīnīja, 2010, s. 5.)

Není to jen první město, které kdy fyzicky spatřil, jak se dozvídáme z jeho dětských vzpomínek,¹¹² a se kterým se pojí mnoho jeho prvních zážitků, je to město, které navždy zůstane tím prvním v jeho srdci, které žádné jiné nemůže předčít. Nehledě na to, kde všude žil a jaký vztah si k těmto městům vytvořil. Silný cit k Jeruzalému vyjadřuje i v jiných textech, ve kterých jsou sepsané jeho vzpomínky.

„Jeruzalém a Ramalláh na mě měly silný vliv během mých dětských let. Jak jsem tato dvě města miloval! Jeruzalém byl prvním městem, na kterém kdy spočinuly mé oči.“¹¹³

I další výrazné události zasáhly do života Maḥmūda Šuqajra v tomto městě. Nebylo to jen šťastné dětství, ale později i válečné události a nucený odchod do exilu, opuštění rodného města, ale také návrat zpět. Jeho město je také úzce spjato s rodinným životem.¹¹⁴ To všechno pomáhá městu vtisknout jeho jedinečný charakter a zvláštní místo v srdci toho, kdo tyto věci prožil.

„Nyní vzpomínám na to, že uplynulo deset let od mého návratu do Jeruzaléma, když jsem přiletěl na letiště v Malaze ve Španělsku jedné červencové noci roku 2003. Uvědomil jsem si, že těch deset let neuběhlo, aniž by to zanechalo své otisky na mém myšlení a na mé povaze a nervech.“¹¹⁵

Jedná se o město, které ho provází nejen jeho vlastním životem, ale promítá se i do jeho literárních textů.¹¹⁶ To je další faktor, který nám ukazuje, že tohle místo má pro autora zvláštní význam. Sám se i v tomto svém vzpomínkovém textu věnuje významu, který měl Jeruzalém pro jeho literární tvorbu, ve které se snaží zachytit esenci města. Zná ho do detailu, narodil se zde (i když mimo Staré město), zná jazyk, zná zvyky místních lidí. Dobře známé jsou pro něj i ulice, tržiště a domy, ale stejně je nesmírně obtížné zachytit podstatu města. Sám celou svou knihu uzavírá tímto odstavcem:

¹¹² Maḥmūd Šuqajr, „Childhood Memories of Jerusalem and Ramallah“, *Jerusalem Quarterly* 37 (2009): 57-74.

¹¹³ „Jerusalem and Ramallah had a string influence on me during my childhood years. How I loved those two cities! Jerusalem was the first citi I ever laid my eyes on.“ (Maḥmūd Šuqajr, „Childhood Memories of Jerusalem and Ramallah“, *Jerusalem Quarterly* 37 (2009): 57-74, s. 57.)

¹¹⁴ Jednu z kapitol v knize věnuje své rodině („šatātu al-‘ā‘ila“ 170), kde se věnuje osudům svých příbuzných a kam z města odešli. (Maḥmūd Šuqajr, *Qālat lanā al-Quds: nuṣūṣ, jawmījāt, šahādāt*, Ramalláh: Wizāra al-thaqāfa al-filasṭīnīja, 2010.)

¹¹⁵ „ataḡakkaru al-ān anna ‘ašara sanawāt marrat ‘alā ‘audatī ilā al-quḍs, ḥīnamā wašaltu maṭār malaqā fi-l-andalus fi iḥdā lajālī šahr tamūz al-‘ām 2003. adraktu anna tilka al-sanawāt al-‘ašara lam tamuḡḡ qabla an tatruka bašmātahā ‘alā tafkīrī wa-‘alā mizādžī wa-i-‘šābī.“ (Tamtéž s. 174.)

¹¹⁶ Příkladem knih Maḥmūda Šuqajra, které jsou zasazeny do prostředí Jeruzaléma, jsou např. *Al-Quds waḥda-hā hunāk*, Bejrút: Hachette Antoine, 2010 (vyšlo i v anglickém překladu *Jerusalem Stands Alone*, Syracuse: Syracuse University Press, 2018) nebo *Žil āchar li-l-madīna*, Jerusalem 1998 a další

„Myslím, že jsem se v této nové literární sbírce dostal blíže srdci města, ale bude to pouhá zastávka na dlouhé cestě ke knize o městě, které knihu nevyčerpá, protože se nepodobá žádnému jinému městu na světě a ani žádné jiné město se nepodobá jemu.“¹¹⁷

¹¹⁷ „a‘taqīdu annanī širtu aqrab ilā qalb al-madīna fī hādhihi al-madzmū‘a al-qīṣaṣīja al-džadīda, lākinna dālika sajakūnu mudžarrad maḥaṭṭa ‘alā ṭarīq ṭawīl li-l-kitāba ‘an madīna lā tastaṇfiduhā al-kitāba, li’annahā lā tušbiḥu ajja madīna uchrā fi-l-‘ālam, wa-lā tušbihuhā ajja madīna. (Maḥmūd Šuqajr, *Qālat lanā al-Quds: nuṣūṣ, jawmījāt, šahādāt*, Ramallāh: Wizāra al-thaqāfa al-filasṭīnīja, 2010, s. 195.)

6. Závěr

Tato práce se zabývá vyobrazením Jeruzaléma v moderní arabské literatuře. Cílem práce je ukázat na dvou konkrétních dílech (*Hunters in a Narrow Street* od Džabrā Ibrahīma Džabry a *Qālat lanā al-Quds* od Mahmūda Šuqajra), jak autoři pracují s prostředím Jeruzaléma ve svém textu, jaký obrázek se snaží vytvořit a jaké charakteristiky města ve svém díle akcentují. Každý z nich vytváří vlastní literární prostor a na nás jako na čtenářích je pokusit se odhalit a rozklíčovat, jaké všechny významy nese Jeruzalém každého z nich. Vzhledem k šíři a rozmanitosti tématu se zaměříme na vybrané aspekty popisu města, které má nespočetné množství vrstev. Byla vybrána dvě díla reprezentující literární tvorbu věnující se Jeruzalému. I přestože se v centru našeho zájmu ocitají jen významy u těchto konkrétních dvou autorů, v těchto konkrétních dílech, pod povrchem cítíme i řadu dalších, které zůstaly pro tentokrát skryty.

Do této práce by bylo možné zahrnout velké množství dalších literárních děl, která se odehrávají v Jeruzalémě a pokud by byl výběr textů změněn, ovlivnilo by to samozřejmě i výslednou analýzu, protože významy a akcentovaná témata by se lišily. V potaz bychom mohly vzít romány autorů, se kterými tato práce pracuje (např. Dž. I. Džabrā a jeho *Al-saḡīna* (Lod') nebo *Zil āchar li-l-madīna* (Další stín nad městem) od M. Šuqajra). Dalším dílem, které by bylo vhodné pro účely této práce, je *Maṣābīḡu al-ūruṣalīm* (Jeruzalémské lucerny) iráckého autora 'Alīho Badera, které se by jistě přineslo nové pohledy na náboženství, politickou situaci i autorův vztah k městu, rozdílnou perspektivu by nám jistě nabídla i autorova irácká národnost. Další autor jiné než palestinské národnosti, jehož dílo se pojí s Jeruzalémem je Alžírán Wāsīnī al-A'rādž a jeho kniha *Sūnātā ašbāḡ al-Quds* (Jeruzalémská sonáta duchů). A to je jen počátek výčtu zajímavých děl, který by mohl pokračovat ještě několik dalších stránek.

Pro účely analýzy bylo zvoleno několik tematických okruhů spojených s městem, které se opakovaně objevují při jeho popisu, a které hrají důležitou roli v popisech našich autorů. Jádrem analýzy je identifikace pasáží textu zobrazující tato témata a jejich rozbor, případné porovnání, jak k jednotlivým okruhům autoři přistupují. Výběr okruhů a samotná tematická analýza proběhly na základě podrobného studia obou literárních textů a teoretické literatury. Je nutné brát v potaz, že se jedná o proces velmi individuální, ve kterém se odráží i vlastní přístup a myšlenkové pochody autorky práce. V případě všech tematických okruhů je

vysvětleno, proč jsou považovány za důležité a jakou perspektivu tento pohled na město nabízí.

Oba vybraní autoři jsou palestinského původu, oba prožili v Jeruzalémě své dětství a mládí i když s odstupem 20 let. Džabrā prožil většinu svého života v exilu v Iráku, později se stal i iráckým občanem, věnoval se zde výuce a umění (nejen psaní, ale i překladatelství a výtvarné tvorbě). Je jedním z předních palestinských autorů, který se ve své tvorbě věnuje tématu odchodu z vlasti a exilu. Šuqajr byl nucen odejít z Palestiny v roce 1975 a po osmnácti letech se vrátil zpět do Jeruzaléma, a je stále aktivní v místní umělecké komunitě. Jejich příběhy a zkušenosti jsou v mnohém podobné, ale zároveň se i v mnohém liší, a to se podepisuje i na jejich obrazu Jeruzaléma.

Jejich popis krajiny města je poměrně rozdílný, Džabrā se zaměřuje spíše na prostředí periferie, jeho Jeruzalém se nachází v blízkosti venkova a je propojen s krajinou vně města. Aby mohlo jeho město sloužit jako metafora celé Palestiny (i zemědělských oblastí), tak zahrnuje i popisy přírody, v textu mluví o půdě a stromech. Úplně se nevyhýbá ani obrazům Starého města, ale nejsou dominantním prvkem při výstavbě literárního prostředí, co však úplně chybí jsou jakékoliv zmínky o moderních urbánních prvcích. Takovéto vyobrazení je v palestinské literatuře častým jevem. Urbanismus je spojován se zkušenostmi kolonialismu a sionismu, které měly za následek silné pocity vykořenění a nucený odsun. Naopak venkov je vnímán a spojován se svobodnou Palestinou a je symbolem hlubokého pouta Palestinců s jejich zemí. V tomto se s Maḥmūdem Šuqajrem jejich popisy liší, ten naopak výrazně upřednostňuje Staré město uvnitř hradeb, to je jeho nejčastějším námětem. Předkládá nám Jeruzalém v podobě labyrintu, spleť a plný úzkých uliček, zastřešených tržišť, mešit a kostelů.

I co se týče atmosféry místa, tak se jejich popisy značně odlišují v knize *Hunters in a Narrow Street* je město plné strachu, protestů a konfliktu. Vrcholem těchto negativních emocí je i osudová láska s nešťastným koncem, kterou hrdina Jameel v Jeruzalémě prožil. Obdobné pocity jsou patrné i v díle *Qālat lanā al-Quds*, ale mnohem intenzivněji na nás působí obraz Jeruzaléma jako žijícího a kulturního města. Autorovi pozitivní vzpomínky, které na město má a které nám zprostředkovává, jsou velice významným prvkem jeho popisů. Ať už se jedná o mnohé první zážitky, které má s městem spojeny (koupě první knihy, první film shlédnutý v kině nebo první lásku), nebo formující kulturní zkušenosti, nebo blízkost rodiny, to všechno je pro Šuqajra úzce spjato s městem.

V případě Jeruzaléma samozřejmě nemohla být opomenuta náboženská symbolika. Jak bylo zmíněno v úvodu jedná se o posvátné město judaismu, křesťanství i islámu, i proto je toto město neustálým předmětem náboženských i politických neshod. Posvátnost města je jednou z jeho nejzásadnějších charakteristik, proto nemůže být opomenuta ani v literárních textech. V některých ohledech s ní oba autoři pracují podobně, zmiňují jen křesťanství a islám. V Džabrově případě je přístup k náboženství (v tomto případě křesťanství) mnohem osobnější a emotivnější než u Šuqajra. Pracuje se symbolem Ježíše Krista a Jeruzalémem jako jeho městem. Oba tyto obrazy jsou zabarveny silnými emocemi a pocity zrady ze strany západních křesťanů. Připodobňuje osud Jeruzaléma a palestinského národa k Ježíšově osudu. Obraz Ježíše, který kráčí Jeruzalémem po Via Dolorosa a nese svůj kříž, pod kterým klesá, ale vždy se znovu zvedá. Obraz, kdy koncem jeho cesty není smrt na kříži, ale zmrtvýchvstání. Tyto obrazy se v palestinské literatuře objevují jako symbol osudu jejich vlastního národa. Cesta Palestinců není jednoduchá, je plná bolesti, ale na jejím konci se nachází svoboda. Oproti této city naplněné podobě Jeruzaléma Džabrā Ibrahīma Džabry můžeme postavit do kontrastu poměrně věcné zmínky o náboženství v Šuqajrově literárním textu. V čem se naopak oba plně shodují je naprostá absence spojení Jeruzaléma s náboženstvím židovským. Můžeme si pokládat otázku nakolik je toto rozhodnutí politické a nakolik náboženské. Nejpravděpodobněji souvisí s obojím, protože v případě Palestiny se tyto dvě entity do značné míry překrývají.

Jistou podobnost mezi díly můžeme spatřovat i v tom, že dochází k jistému zosobnění města. V případě prvního z nich se jedná o ztotožnění s konkrétní postavou a v případě toho druhého můžeme město vnímat jako osobu samo o sobě. To, že se nejedná pouze o „nehybné“ prostředí, do kterého je dílo zasazeno, nám napomáhá lépe pochopit dynamiku města a osobní vztah, kteří k němu oba autoři chovají. My jako čtenáři, sice nejsme chodci a nepoznáváme město skrze vlastní zkušenost, ale můžeme je poznávat skrze osobní vztah autorů. Jejich městský text se stává naším průvodcem a díky jejich popisům, jak fyzickým a konkrétním, tak symbolickým a metaforickým, si můžeme utvořit jistou představu o jejich městě i o nich samotných.

Tato práce samozřejmě neobsahuje kompletní analýzu obrazů Jeruzaléma v moderní arabské literatuře. Jedná se o příliš komplexní a široké téma, aby bylo možné jej postihnout v celé jeho rozmanitosti. Komplikovaná kulturní, náboženská a politická situace ve městě, dává autorům prostor pro nepřeborné množství interpretací a metafor. Dalším prvkem, který téměř znemožňuje toto téma celé obsáhnout je ohromné množství románů a dalších děl, která

se k tomuto městu váží a odkazují. Proto byla jako předmět zájmu této práce vybrána jen dvě palestinská díla. Takto úzké zaměření dozajista ovlivňuje, jaká témata dominují a která naopak zůstávají upozaděna. Můžeme si klást otázku nakolik jsou jejich díla o Jeruzalémě a nakolik funguje jen jako metaforické zobrazení celé Palestiny, a mnoho dalších, které souvisí s palestinským původem obou autorů a jejich osobní zkušeností s Jeruzalémem. Tyto elementy bezesporu velmi ovlivnily jejich popisy města, ale právě citová zainteresovanost je jednou z hlavních předností, která dělá jejich vyobrazení zajímavým a unikátním.

7. Bibliografie

7.1. Prameny

Džabrā, Džabrā Ibrahīm, *Hunters in a Narrow Street*, Washington, D. C.: Three Continents Press, 1990, ISBN 978-08-94105-85-2.

Šuqajr, Maḥmūd, *Qālat lanā al-Quds: nuṣūṣ, jawmījāt, šahādāt*, Ramalláh: Wizāra al-thaqāfa al-filasṭīnīja, 2010.

7.2. Sekundární literatura

Monografie

Bachelard, Gaston, *Poetika prostoru*, Praha: Malvern, 2009, ISBN 978-80-86702-61-2.

Bělíček, Pavel, *Encyklopedie soustavné literární vědy 1: Literární Teorie*, Praha: Urania, 2011, ISBN 978-80-86580-38-8.

Čejka, Marek, *Izrael a Palestina: Minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*, 4. aktualizované vyd., Brno: Barrister & Principal, 2015, ISBN 978-80-87474-90-7.

Derdowska, Joanna, *Kmitavá mozaika: Městský prostor a literární dílo*, Příbram: Pistorius & Olšanská, 2011, ISBN 978-80-87053-57-7.

Gandolfo, Luisa, „Ruins, resistance and pluritemporality in Palestine-Israel“, in *Time and Temporality in Transitional and Post-Conflict Societies*, eds. Natscha Mueller-Hirth, Sandra Rios Oyola, Abingdon: Routledge, 2018, s. 161-179, ISBN 978-13-15208-93-0.

Hodrová, Daniela, *Citlivé město: Eseje z mytopoetiky*, Praha: Akropolis, 2006, ISBN 80-86903-31-1.

Hodrová, Daniela, *Místa s tajemstvím: Kapitoly z literární topologie*, Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1994, ISBN 80-85917-03-3.

Hodrová, Daniela a kol., *Poetika míst: Kapitoly z literární tematologie*, Praha: H&H, 1997, ISBN 80-86022-04-8.

Hrbata, Zdeněk, „Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle“, in *Na cestě ke smyslu: Poetika literárního díla 20. století*, Miroslav Červenka a kol., Praha: Torst, 2005, ISBN 80-7215-244-0.

Selden, Raman, Peter Widdowson, Peter Brooker, *A Reader's Guide to Contemporary Literary Theory*, 5. vyd., Harlow: Pearson, 2005. ISBN 978-0-582-89410-5.

Todorov, Tzvetan, *Poetika prózy*, Praha: Triáda, 2000, ISBN 80-86138-27-5.

Akademické práce a články

Bělíček, Pavel, „Personifikace“, in *Slovník literární teorie*, 2. rozšířené vyd., Eva Šimůnková a kol., Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 272.

Bělíček, Pavel, „Tematologie“ „“, in *Slovník literární teorie*, 2. rozšířené vyd., Eva Šimůnková a kol., Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 388.

Beška, Emanuel, „Khalil al-Sakakini and Zionism before WW1“, *Jerusalem Quarterly* 63-64 (2015): 40-53.

Dawood, Ibrahim, „Review Hunters in a Narrow Street“, *World Literature Today* 65.4. (1991): 760.

Harb, Ahmad, „Representations of Jerusalem in the Modern Palestinian Novel“, *Arab Studies Quarterly* 26.3. (2004): 1-23.

Harb, Ahmad, „The Image of Jerusalem in Modern Palestinian Literature: A Preliminary Study“, *Arcadia – International Journal for Literary Studies*, 38.1. (2008): 2-22.

Kolektiv autorů, „Francois Abu Salem and the Theater in Palestine“, *Jerusalem Quarterly* 48 (2011): 3-5. Online dostupné z: <https://www.palestine-studies.org/en/node/78449>

Peterka, Josef, „Téma“ „“, in *Slovník literární teorie*, 2. rozšířené vyd., Eva Šimůnková a kol., Praha: Československý spisovatel, 1984, s. 377.

Šuqajr, Maḥmūd, „Childhood Memories of Jerusalem and Ramallah“, *Jerusalem Quarterly* 37 (2009): 57-74.

Šuqajr, Maḥmūd, „Jerusalem: My First City, my Last City“, *Michigan Quarterly Review*, 46.3. (2007): 421-432.

Tamplin, William, „The Other Wells: Family History and the Self-Creation of Jabra Ibrahim Jabra“, *Jerusalem Quarterly* 85 (2021): 30-60. Online dostupné z: https://www.palestine-studies.org/sites/default/files/jq-articles/The%20Other%20Wells-Family%20History%20and%20the%20Self-Creation%20of%20Jabra%20Ibrahim%20Jabra.pdf?_cf_chl_managed_tk__=pmd_6adadab158fd5ba058ebf2b174d4a395cc9775e8-1627650537-0-gqNtZGzNA02jcnBszQk6

Tamplin, William, „Translation and the Modern Arab Renaissance by Jabra Ibrahim Jabra“, *Middle Eastern Literatures* 23.1-2. (2020): 97-104.

Internetové zdroje

Mahmoud Shukair, in Banipal – Magazine of Modern Arab Literature, [online], © 2021, [cit. 2021-07-27]. Online dostupné z: <https://www.banipal.co.uk/contributors/77/mahmoud-shukair/>